

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LV – 2018
č. 3 a 4

http://jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt.htm

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ročník LV (2018), číslo 3 a 4

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Redakční rada: Tomáš Duběda (hlavní redaktor)
Soňa Schneiderová (výkonná redaktorka)
Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Jan Kořenský,
Michaela Lišková, Diana Svobodová, Martin Šemelík,
Silvie Válková

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu sona.schneiderova@pedf.cuni.cz

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

Kryštof Herold: *Vícejazyčnost v jazykové krajině: jakými jazyky promlouvá centrum Prahy?* 62

Petr Kabelka: *Cesta do fantazie ve dvou dekádách: Translatologická analýza oficiálních překladů* 79

Drobnosti

Markéta Maturová: *Mrdice, Pyzdratice, Tupanov aneb zaniklá vlastní jména místní přezdívková* 97

Nové publikace

Soňa Schneiderová: *Potřebná cvičebnice výslovnosti. Cvičebnice češtiny nejen pro školní výuku (Stanislav Štěpáník – Jana Vlčková-Mejvaldová)* 102

Kronika

Aleš Brandner: *Vzpomínka na profesora Stanislava Žažu* 104

Pavčina Kuldanová: *Ohlédnutí za konferencí Spisovná čeština a jazyková kultura 2018* 106

Zdeňka Opavská – Pavla Kochová: *Život se slovníky (k životnímu jubileu Vladimíra Mejstříka)* 109

Vícejazyčnost v jazykové krajině: jakými jazyky promlouvá centrum Prahy?

Kryštof Herold

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie
krystof.herold@gmail.com

Abstract: Multilingualism in linguistic landscape: What languages does Prague's city centre speak? In a city with only one official language, tourism, trade and migration seem to be the main sources of foreign language presence. Collecting and analysing over 300 signs, this empirical study looks briefly at multilingualism in the linguistic landscape of the Czech capital. This article posits that understanding senders and receivers of signs is pivotal in interpreting the reasons and motivations behind the use of Czech as well as foreign languages, such as English, French or German, in Prague's city centre.

Keywords: linguistic landscape, multilingualism, translation, sign, Prague, city centre

1. Úvod

V této studii se zaměříme na uplatnění jazyků v jazykové krajině (angl. *linguistic landscape*). Tu můžeme chápat jako prolnutí prostoru a způsobu komunikace, zjednodušeně jako soubor nápisů či textů ve vymezené části veřejného prostoru (srov. Sloboda, 2011, s. 51). Orientace výzkumu jazykové krajiny bývá sociolingvistická, lingvisticko-antropologická či etnografická. Sami jsme se pokusili rozvinout potenciál translatologického zřetele v diplomové práci (Herold, 2018), z níž zde čerpáme.

V teoretické části shrnujeme, jakým způsobem bývá jazyková krajina pojímána, zdůrazňujeme důležitost vysílatele a příjemce komunikátu a představujeme rysy české jazykové krajiny. Po seznámení se základním teoretickým rámcem a místním kontextem si dáváme za cíl provést sondu do jazykové krajiny pražského centra a podat zprávu o výskytu jazyků a vícejazyčnosti.

2. Teoretický rámec

Jazykovou krajinou se rozumí jazyk v prostoru. Nejčastěji je myšlen psaný jazyk ve veřejném prostoru, přičemž většina studií se zabývá jazykem ve městě. Často citovaná definice od Landryho a Bourhise (1997, s. 25) hovoří o „jazyku dopravních značek, reklamních billboardů, názvů ulic, místních názvů, vývěsních štítů, nápisů na obchodech a veřejných nápisů na státních budovách“. Ve vůbec první monografii o jazykové krajině pak Backhaus (2007, s. 66) pojetí rozšiřuje na jakýkoli psaný text, který je v prostoru jasně zarámován, což může

být „cokoli od malé rukou psané nálepky na sloupu pouličního osvětlení po obrovské reklamní billboardy před obchodním centrem“.

V anglicky psané literatuře se pro zkoumanou jednotku používá příhodně mnohoznačné slovo „sign“, v češtině je zvykem pracovat s výrazem „nápis“ (srov. Sloboda, 2011). Badatelé nejčastěji sledují, kdo, komu, co a jakým jazykem v nápisech sděluje. Zaměříme-li se na vícejazyčnost, celá řada studií se nese v duchu dokumentování nápisů v rušné ulici, z něž má vyplynout, jaké jazyky se v daném místě používají. Patrná je ale snaha zapojovat i kvalitativní přístup. Data pak bývají interpretována v souvislosti s místní jazykovou politikou, životem menšin, projevy globalizace apod.

Důležitým příspěvkem ke zkoumání vícejazyčnosti v jazykové krajině je typologie, kterou vypracovala Rehová (2004). Vícejazyčné texty dělí (tamtéž, s. 8) na *duplikující* (stejný obsah ve více jazycích), *fragmentární* (část obsahu ve více jazycích, část jen v jednom), *překrývající se* (obsah ve více jazycích, ale každý jazyk nese oproti ostatním informace navíc) a *komplementární* (každý jazyk nese jinou informaci, společný je pouze kontext). Toto hledisko v naší studii neuplatňujeme, ale je vhodné je zmínit, abychom si uvědomili, jak různorodé může uspořádání vícejazyčných nápisů být.

Někteří autoři dále pracují s geosémiotikou Scollona a Scollonové (2003). Zmíňme z jejich práce téma upřednostňování kódů (jazyků) před jinými a jejich vzájemného vztahu ve vícejazyčných nápisech (zde je zajímavá fyzické rozmístění jazyků, k němuž se vracíme v empirické části). Upozorňují například, že anglický název obchodu může symbolizovat cizost či kvalitu, nikoli indikovat anglicky mluvící personál apod.

2.1 Vysílatelé a příjemci

Autorství textů v jazykové krajině je složitou otázkou, protože do procesu jejich geneze může vstupovat celá řada aktérů. Malinowski (2009, s. 113) v rozhovorech s majiteli obchodů zjistil, kolik různých vztahů může panovat mezi majitelem a vývěsním štítem či jinými viditelnými texty. Některí obchod koupí a štít ani texty ve výloze nijak neupravují, jiní udělají jen dílčí změny. Další zadají vytvoření nápisů firmě, která má pak mnohdy sama značný vliv na „uspořádání jazyků, velikost písma (...) a nejméně v jednom případě na výběr jazyků“ (tamtéž, s. 114). Když přičteme možné cesty, jimiž vznikají překlady, cizojazyčné a vícejazyčné verze nápisů, dojdeme ke skutečně spleť komunikací situaci.

Na jejím „opačném“ konci hrají klíčovou roli příjemci. Nápis jim nejčastěji pomáhají zorientovat se v prostoru či nabádají ke koupi zboží nebo využití služeb. Nordová (1991, s. 52–53) rozlišuje adresáta a náhodného (nezamýšleného) příjemce.¹ Právě v jazykové krajině, na rozdíl třeba od krásné literatury, je

¹ Podrobnější rozlišení příjemců srov. Mason (2000, s. 4–6).

náhodných příjemců patrně mnohem více. Představme si například knihovnu, kde si čtenáři vybírají konkrétní knihy v konkrétním jazyce, ale cestou do knihovny je „oslovuje“ řada nápisů, které jim ani nemusí být určeny, přičemž jsou navíc v různé míře komunikovány v jazycích, kterým nerozumějí.

Zkoumáme-li jazykovou krajinu „zvnějšku“, sběrem a rozbořem nápisů, je vhodné zabývat se i jejich vztahem k vysílateli. Uvedli jsme, že autorství nápisu může být nadmíru složitou otázkou, nicméně určit vysílatele bývá triviální. Rozumíme jím obvykle majitele obchodu, obyvatele prostoru či veřejnou správu. Pochopení komunikační situace nám tato znalost (např. včetně země původu firmy, nabízených služeb, zboží apod.) může značně usnadnit. Stejně tak je podstatné znát příjemce a zkoumaný prostor.

2.2 Jazyková krajina České republiky

Česká republika má sice jen jeden úřední jazyk, ale zároveň se na území státu objevuje mnoho různých menšinových jazyků a v komerční sféře se zase z jiných důvodů vyskytují „velké“ světové jazyky.

Sloboda (2009) srovnává českou jazykovou krajinu s Běloruskem. Tam například na rozdíl od Česka nenajdeme velká barevná graffiti. Z komparace vyplývá, že česká jazyková krajina na rozdíl od té běloruské není pod vlivem explicitně formulované státní ideologie, která se v Bělorusku projevuje kupříkladu „diskurzem vítězství“, zhmotněným v objektech a nápisech ve veřejném prostoru, jímž stát utváří identitu „hrdinského národa“ (tamtéž, s. 177).

Nacionalistické texty podobného ražení v Česku zpravidla nenajdeme – snad s výjimkou některých předvolebních plakátů. Naopak díky větší „propustnosti“ státních hranic a členství Česka v EU i dalších mezinárodních organizacích můžeme očekávat větší „mezinárodnost“ jazykové krajiny, s níž je přirozeně spojen i výskyt více jazyků.

Obr. 1: Gruzínské graffiti v centru Prahy (2016).²

² Autorem všech fotografií je autor článku.

Přítom jazyky jsou to občas nečekané – na obr. 1 vidíme nápis v pražské ulici U Lužického semináře nedaleko Karlova mostu. Jde o gruzínskou větu, v českém znění: „Pozornost... Díky za pozornost :)“.³

Sloboda (2016) v souvislosti s „nebývalou diverzifikací společnosti pramenící ze současné mobility a nových vzorců migrace“ (tamtéž, s. 141), kterou se snaží vysledovat i v České republice, pracuje s Vertovcovým pojmem *superdiverzita*. Sloboda shrnuje faktory, které se v Česku projevují od roku 1989 a vedou zde k nárůstu společenské různorodosti. Takovým faktorem je cestovní ruch: „V roce 2014 narostl počet návštěvníků na více než 8 milionů (...), z toho 5,3 miliony pobývaly v Praze. Zajímavé je, že mezi největší skupiny patří nejen návštěvníci ze sousedních zemí (...), ale také ze zemí vzdálenějších, jako je Rusko, USA, Velká Británie, Itálie, Francie a zvláště Čína (cca 211 000), Jižní Korea (cca 195 000) a další asijské země (cca 570 000)“ (tamtéž, s. 144).

Dále hovoří o imigraci a národnostních menšinách. Od 90. let zde došlo k několikanásobnému nárůstu dlouhodobě a trvale pobývajících cizinců, obyvatel se dvěma mateřskými jazyky a vůbec ke značné proměně složení menšinového obyvatelstva, kdy počet zemí, z nichž pochází alespoň 1 000 obyvatel ČR, vzrostl mezi lety 1994 a 2013 z patnácti na třicet dva (tamtéž, s. 145–150).

Celková situace je z tohoto hlediska velmi komplexní. Superdiverzita se podle Slobody projevuje ve dvou zásadních důsledcích, z nichž nás zajímá hlavně „nepředvídatelnost“ (tamtéž, s. 154; srov. obrázek 1). Zajímavé jsou pro nás rovněž méně nahodilé ukázky vietnamštiny v jazykové krajině Prahy, včetně reklamy České spořitelny, která si pořídila billboard ve vietnamštině před tržnicí Sapa (tamtéž, s. 157).

Vícejazyčné nápisy v Praze nacházíme často. Obrázek 2 níže představuje ukázkou míšení kódů na reklamním poutači, umístěném na pražské cyklostezce. Část nápisu je anglicky, část česky (podle Rehové jde o komplementární vícejazyčnost), sdělovanou informaci obdrží vcelku pouze příjemce ovládající oba jazyky. Motivace pro užití angličtiny tu může být vícená. Zvolená slova jsou poměrně krátká a umožňují na malé ploše vyjádřit větší množství obsahu. Zároveň jde o slova (*coffee, refresh, power, bar, super, food*), která patrně chápe velká část českých příjemců včetně těch, jejichž znalost angličtiny je jinak nižší. Pro českého příjemce pak kavárna může působit mladistvěji, což souvisí s cílovou skupinou zákazníků a příjemců reklamy.

³ Za identifikaci jazyka a významu patří dík překladatelskému diskuznímu fóru na adrese <https://reddit.com/r/translator>.

Obr. 2: Anglicko-český reklamní poutač bez překladu v Praze (2017).

Jak píší Copeová a Eckertová (2016, s. 2–4), vícejazyčnost byla a je běžnou součástí českého geografického prostoru. Poměr mezi jazyky je navíc historicky proměnlivý. Dnes úřední čeština se ocitla v postavení menšinového jazyka a na pozici preferovaného cizího jazyka v osnovách českého (a československého) školství se zase vystřídal už několik cizích řečí.

V současnosti je čeština mateřským jazykem velké většiny obyvatelstva a je otázkou, jak se stát a společnost staví k jazykům svých menšin. Bude proto zajímavé sledovat, jestli a jak se tyto jazyky zapojují do jazykové krajiny centra Prahy. Stejně tak očekáváme v centru hlavního města relativně vyšší podíl cizojazyčných nápisů zaměřených na turisty.

2.3 Výzkumné otázky

1. Jaké nápisy a jazyky se vyskytují v jazykové krajině centra Prahy? – Zdokumentujeme nápisy ve vymezeném prostoru města. Získáme data, která nám umožní vytvořit si obecnou představu o jazykové situaci v centru hlavního města. Zaznamenejme nápisy ve všech jazycích, včetně jednojazyčných, a zajímat nás budou i následující podotázky:

- a) Jak se zde liší užití jazyků mezi vysílately?*
- b) Jakou roli zde v nápisích hraje čeština, angličtina a ostatní cizí jazyky?*

2. Jaké jazyky zde figurují ve vícejazyčných sděleních a jaké je jejich vzájemné postavení? – Tady už pozornost přesuneme přímo k vícejazyčným nápisům a rozebereme jejich jazykové složení.

3. Empirická část

3.1 Metodologické poznámky ke sběru nápisů

Sběr nápisů v části pražského centra jsme provedli během několika dní v říjnu a listopadu 2017. Náписy jsme fotografovali mobilním telefonem nebo opisovali do sešitu. Pokud se v průběhu objevil nový nápis na místě jiného, který jsme zaznamenali již dříve, nový nápis jsme do studie nezahrnuli.

3.1.1 Zkoumaná jednotka

Vyšli jsme z výše uvedeného Backhausova (2007, s. 66) pojetí nápisu. Jelikož jsme se nejprve chtěli pokusit zaznamenat texty v co nejširší paletě žánrů, plánovali jsme zahrnout například i graffiti, jestliže by šlo o čitelný text (srov. Soukup, 2016). Graffiti se však ve zkoumaném prostoru nakonec prakticky nevyskytlo. Zaznamenali jsme pouze jeden nápis nasprejovaný přes šablonu a několik nečitelných nápisů fixem. Absence klasického graffiti byla dána zřejmě velkou expozicí zkoumaného prostoru (na hlavním pražském náměstí), kde se nezřídka vyskytují policisté. Jinak se totiž domníváme, že graffiti je běžnou součástí pražské jazykové a vizuální krajiny.

Texty umístěné přímo na vystaveném zboží jsme tak jako Backhaus (2007, s. 67) vyloučili. Výjimku jsme učinili v případě brožur vystavených ve výlohách turistického infocentra, kde byl zajímavý výskyt mnoha různých jazyků. Zároveň nešlo o zboží, protože brožury byly k dispozici zdarma. Nevěnovali jsme se však třeba nápisům na přebalech knih vystavených ve výloze knihkupectví.

Dále jsme ve shodě s Backhausem (tamtéž) nepracovali s texty uvnitř obchodů a jiných nehybných objektů (např. uvnitř telefonních budek), pokud se nenacházely těsně za výlohou, kde byly veřejnosti na očích například plakáty nebo cenovky oddělené od zboží. Předmětem výzkumu nebyly ani texty v na dopravních prostředcích nebo texty, které se zobrazily až po aktivaci nějakého zařízení.⁴ Rovněž jsme se nevěnovali zvukovým textům, piktogramům ani nápisům tvořeným jedním písmenem (např. „P“ jako označení parkoviště).

3.1.2 Zkoumaný prostor

Jestliže lze za historické centrum hlavního města považovat Staroměstské náměstí, jedním z obchodních a turistických center je pak Václavské náměstí. Upřednostnili jsme druhé jmenované, protože obchod, služby a cestovní ruch slibují větší různorodost jazykové krajiny a vyšší četnost výskytu cizích jazyků.

⁴ To byl konkrétně případ jednoho parkovacího automatu.

Uvědomujeme si, že vzorek nápisů získaný na takto vybraném místě je spíše ilustrativní (srov. Edelman, 2010, s. 54). Pokud bychom stáli o reprezentativnější výběr, přesáhli bychom zamýšlený rozsah této studie, v níž jsme chtěli zaznamenat okolo tří set nápisů.

3.2 Sledované proměnné

Naše pojetí nápisu je, podobně jako u Backhause (2007, s. 66), fyzické, nikoli sémantické. Vysvětleme si rozdíl a důsledky na obr. 4, kde vidíme tzv. citylight s plakátem, který na Václavském náměstí zve diváky na filmový festival. Držíme-li se Backhause, který podstatu nápisu staví na fyzickém zarámování v prostoru, nacházíme zde dva nápisy (označené nepřerušovanými rámečky): jednak samotný plakát, jednak název společnosti spravující citylight. Sémantické hledisko by nás u plakátu nejspíš vedlo k rozdělení na více kratších nápisů

(třeba tak, jak jsme naznačili přerušovanými rámečky): název festivalu, ročník, slogan, data konání, partneři festivalu apod.

Obr. 4: Srovnání dvou přístupů k nápisům v jazykové krajině.

Zvolenou metodou tedy rozlišujeme menší počet nápisů. Ty jsou pak v průměru komplexnější, a proto také častěji vykazují vícejazyčnost. To se může zdát jako nevýhoda pro následnou analytickou či interpretační fázi. Domníváme se však, že sémantické hledisko by bylo mnohem problematičtější. Obtížné by hlavně bylo stanovit jeho „jemnost“ – co už je sémanticky jediný nápis a co ještě máme dál dělit? Plakát bychom nakonec mohli vnímat jako jediný znak, nebo jako desítky znaků. A podobnou otázku bychom si museli klást u každého nápisu.

3.2.2 Jazyky

Důležitou částí analýzy nápisů bylo určení použitých jazyků. Ke každému nápisu jsme si poznamenali všechny použité jazyky bez ohledu na to, jak velkou část textu tvořily. Většinou bylo možné postupovat intuitivně, avšak s výjimkou názvů firem a krátkých nápisů se slovy, která lze přiřadit k více různým jazykům.

Názvy firem a obchodů jsou pro výzkum jazykové krajiny metodologický problém, na který poukazuje například Edelmanová (2009). Ta dochází k tomu, že tyto názvy jsou pro jazykovou krajinu natolik podstatné, že není vhodné je z výzkumu vynechávat jen proto, jak obtížné k nim bývá jednoznačně přiřadit nějaký jazyk.

Postupovali jsme následovně: pokud byl název složen z plnovýznamových slov některého jazyka, přiřadili jsme tento jazyk (např. Burger King – angličtina). V nejasných případech, zejména při použití vlastních jmen lidí pro název firmy, jsme přihlíželi k zemi původu firmy (např. PAUL – francouzština) nebo k dalšímu kontextu, který nám byl znám. Pouze ve výjimečných případech jsme neuvedli žádný jazyk.⁵

U slov, která se dnes běžně používají v češtině i jiných jazycích (např. Wi-Fi), jsme jazyk určili podle kontextu celého nápisu (např. „Free Wi-Fi“ – angličtina; „Wi-Fi zdarma“ – čeština). Zajímavý případ je logo hlavního města obsahující slova „Praha, Prague, Praga, Prag“. Jazykové varianty jsou zde patrně zvoleny tak, aby pokrývaly co nejvíce evropských jazyků (např. „Praga“ patří do italštiny, katalánštiny, polštiny, portugalštiny, rumunštiny, slovinštiny či španělštiny).⁶ My jsme logo, které se ve výzkumu vyskytlo vícekrát, zařadili k češtině a třem největším cizím jazykům podle počtu mluvčích, tj. Prague – angličtina, Praga – španělština, Prag – němčina.

Abychom alespoň částečně a zároveň jednoduše odlišili význam jazyků v každém nápisu, určovali jsme vždy jeden jazyk jako dominantní. U nápisů, kde vícejazyčnost nesloužila k překladu jednoho sdělení, jsme jako dominantní určili ten jazyk, který byl použit pro více než 50 % slov textu. U nápisů, které byly tvořeny několika jazykovými verzemi jednoho sdělení, jsme za dominantní jazyk považovali ten, jehož text byl uveden větším písmem nebo byl umístěn jako první (z pohledu zdejší kultury výše či nalevo, srov. Scollon a Scollon, 2003). Výjimečně neměl nápis žádný dominantní jazyk.

3.2.3 Vysílatel

Dále jsme nápisy přiřadili do skupin podle vysílatele. Můžeme díky tomu porovnat, jak se liší komunikace jednotlivých obchodů nebo jaké texty vkládá do prostoru správa města. Rovněž jsme zavedli kategorii vysílatelů „zdola“,⁷ kam spadají všechny prvky street artu a nálepky, jejichž výskyt je velmi proměnlivý a trvanlivost relativně kratší. Do značné míry mají také nepředvídatelný obsah a jazykové složení.

⁵ To se týká pouze nálepek s přezdívkami představitelů street artu jako „Topo“ či „Syt“.

⁶ Viz heslo „Praga“ ve slovníku Wiktionary (2017).

⁷ V literatuře se kategorie vysílatelů „zdola“ (angl. *bottom-up*) většinou chápe šířeji: myšleni jsou majitelé obchodů a místní obyvatelé, zatímco ti „shora“ (angl. *top-down*) označují veřejnou správu.

3.3 Výsledky průzkumu jazykové krajiny v centru Prahy

Ve zkoumaném prostoru na Václavském náměstí jsme zaznamenali 322 nápisů, které zahrnují 253 unikátních nápisů a jejich mnohdy četná opakování. Vzhledem k tomu, že jsme je sbírali na pouhých cca 140 metrech širšího chodníku a jeho blízkého okolí, je zde na první pohled zřejmá hustota pokrytí prostoru, kde jsou kolemjdoucí vystaveni jednomu nápisu za druhým.

3.3.1 Jazyky

Očekávali jsme, že se setkáme s vysokým výskytem češtiny a několika světových jazyků. Nakonec jsme zachytili celkem 17 různých jazyků,⁸ z nichž se sice velká část vyskytla ojediněle, ale přesto považujeme takový výsledek na tak malém prostoru za překvapivě vysoký.

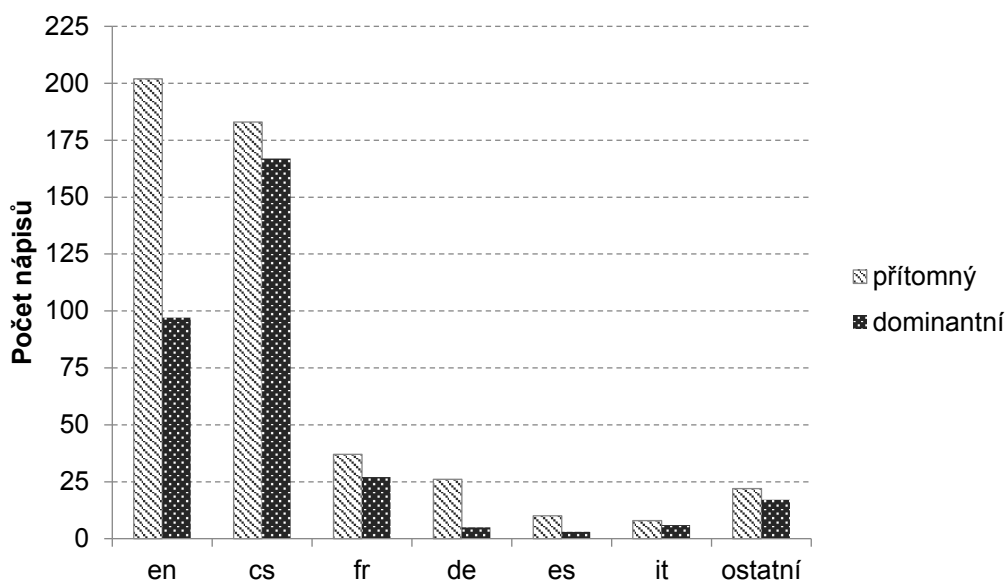
Jazyk	Počet výskytů
angličtina	202
čeština	183
francouzština	37
němčina	26
španělština	10
italština	8
ostatní ⁹	23
Celkem	488 (na 322 nápisech)

Tabulka 1: Zaznamenaný výskyt jazyků.

V Tabulce 1 vidíme jasnou převahu anglického a českého jazyka. Zajímavé přitom je, že se angličtina vyskytla v „českém“ prostoru na více nápisech než čeština. Tento jev bychom však neměli zobecňovat na celé pražské centrum. Kupříkladu proto, že velkou část nápisů, které obsahují angličtinu, ale nikoli češtinu, tvoří nápisy koncentrované v jediném objektu, a to v turistickém info-centru, které preferuje vyjádření v cizích jazycích. Další výraznou složkou anglických nápisů jsou pak názvy firem, označující nejčastěji prodejnu či značku prodáváného zboží. Celá řada nápisů však obsahuje angličtinu (i jiné cizí jazyky) jen okrajově, případně v roli překladu. Srovnajme na obr. 5 přítomnost a dominanci jazyků v nápisech.

⁸ Identifikaci jazyků užívajících jiné písmo než latinku jsme pro jistotu konzultovali.

⁹ Ostatní jazyky zahrnují podle počtu výskytů: latinu (4krát), ruštinu (3krát), čínštinu, korejštinu (všechny 2krát), arabštinu, hindštinu, japonštinu, polštinu, slovinštinu, srbštinu, vietnamštinu (všechny 1krát) a nápisy, u nichž jsme jazyk neurčili (4krát).

Obr. 5: Srovnání výskytu a dominance jazyků v nápisech.

Všimněme si výrazného poklesu mezi světlým sloupcem přítomnosti a tmavým sloupcem dominance u angličtiny a například němčiny, zatímco čeština nebo francouzština jsou ve „svých“ nápisech velice často dominantní. Je velmi pravděpodobné, že tento jev se u češtiny bude opakovat i jinde v pražském centru. Koneckonců je to jediný úřední jazyk ČR. Ve vícejazyčných překladových nápisech má čeština téměř vždy dominantní postavení.¹⁰ Ve vícejazyčných nápisech bez překladu pak ostatní jazyky, pokud jsou vedle češtiny, mívají podružnou úlohu. Vrátime-li se například ještě k plakátu na obr. 4, najdeme na něm na první pohled dva jazyky – dominantní češtinu a vedlejší angličtinu. Při detailnějším prozkoumání sponzorů a mediálních partnerů však objevíme ještě několik dalších jazyků, které do nápisu vstupují třeba jen jediným slovem v názvu některé společnosti. To je důležité si uvědomit při interpretaci našich dat.

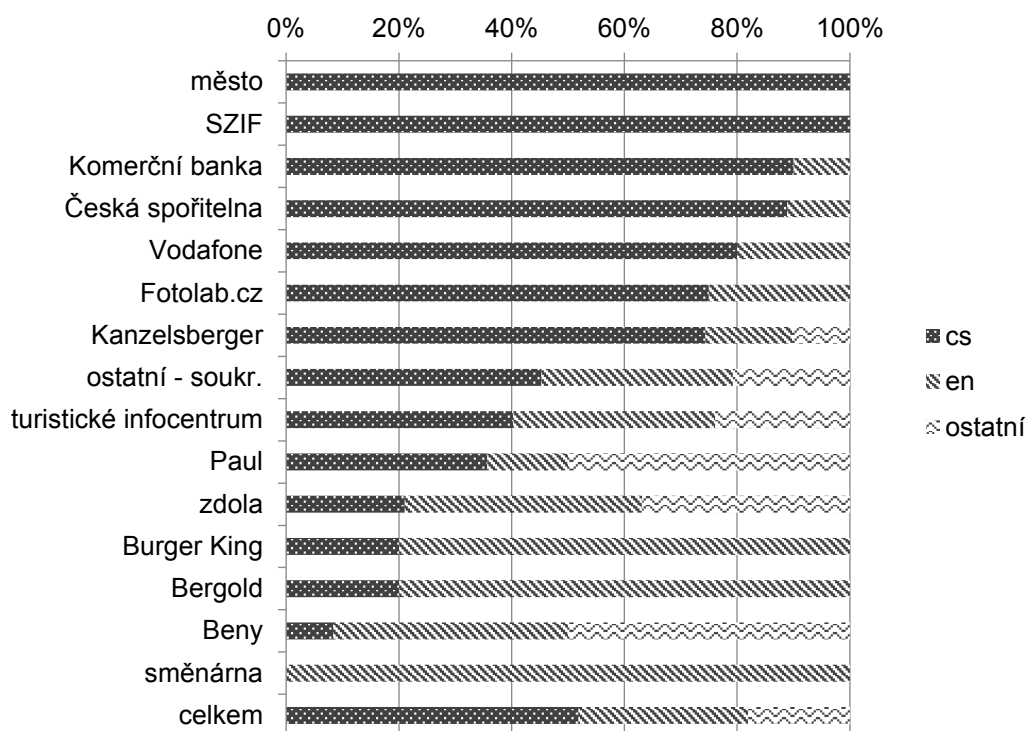
Relativní síla francouzštiny je pak ovlivněna hlavně dvěma faktory: přítomností francouzského pekárenského řetězce PAUL, který s francouzštinou vydatně pracuje, a také tím, že významným provozovatelem pražského mobiliáře je společnost JCDecaux, jejíž francouzský název se v ulicích města opakovaně objevuje.

Znalost jazykového složení krajiny je podle nás důležitým východiskem pro jakoukoli další analýzu. Zkoumaná jazyková krajina se ukázala být neobyčejně pestrá. Kromě angličtiny je zde několik dalších „velkých“ světových jazyků. Všimněme si ale jen nepatrného nebo nulového zastoupení jazyků místních národnostních menšin (např. polštiny, ruštiny, slovenštiny, ukrajinštiny, vietnamštiny).

Zajímavé výsledky přineslo hledisko vysílatele. Zejména se vyjevily značné rozdíly v preferovaných jazycích. Na obr. 6, kde srovnáváme poměr dominant-

¹⁰ Podrobněji k překladům viz Herold, 2018.

ních jazyků, je zřetelně vidět, jak se komunikace vysílatelů liší. Jejich výběr hlavního jazyka sdělení lze dobře vyložit ve vztahu k příjemcům a k původu vysílatelů. Větší důraz na češtinu klade město, Státní zemědělský intervenční fond (české instituce), Česká spořitelna, Fotolab, Komerční banka a Kanzelsberger (české společnosti nabízející služby hlavně místním obyvatelům) a také Vodafone. Ten je sice zahraniční, ale v ČR oslovuje především české příjemce a má velmi lokalizované vyjadřování například i v televizních reklamách (známý spot s Petrem Čtvrtníčkem) nebo na svých webových stránkách.

Obr. 6: Srovnání vysílatelů podle dominantních jazyků.

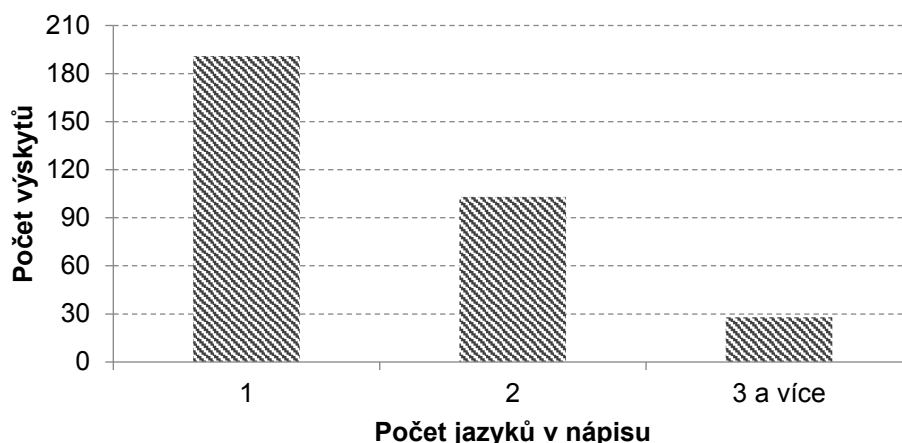
Naproti tomu vysílatelé s nižší dominancí češtiny jsou často specifickými případy. Cizojazyčnost dvou zlatnictví, Beny a Bergold, je dána velkým prostorem, který věnují prezentaci názvů prodávaných značek, většinou zahraničních. Prodejna zahraničního Burger Kingu se zase vyznačuje výrazným opakováním svého loga s anglickým názvem a také anglicky nazvanými potravinami. Francouzský řetězec pekáren PAUL pak staví svou identitu na francouzštině, která jednak odkazuje k původu firmy a typům pečiva, jednak může u příjemců vyvolávat pocit vyšší kvality jídla z „gurmánské“ Francie. Směnárně zase jasně dominuje angličtina, i když je doplněna českým překladem.

Zvláštní kategorií jsou nápisy pocházející od vysílatelů „zdola“. K nim patří mimo jiné různé nálepky, mezi kterými jsme zaznamenali jediný výskyt srbštiny a slovinštiny. V obou případech šlo o nálepky sportovních fanoušků, tedy velmi specifický žánr.

Významné rozdíly dále naznačují, jak se zaznamenaná jazyková krajina může lišit podle toho, jakou část prostoru zkoumáme. Můžeme odhadovat, že nápisy „zdola“ a nápisy města budou mít podobné jazykové složení v celém centru. Například označení ulic je naprosto stejné v celé Praze. V komerční sféře naproti tomu velmi záleží na tom, jací vysilatelé se konkrétně v té které části centra vyskytují. Čeština se poměrně častěji vyskytuje téměř všude, ale dominance ostatních jazyků se liší podle původu vysilatele, nabízeného zboží, oslovovaných příjemců atd.

3.3.2 Vícejazyčnost

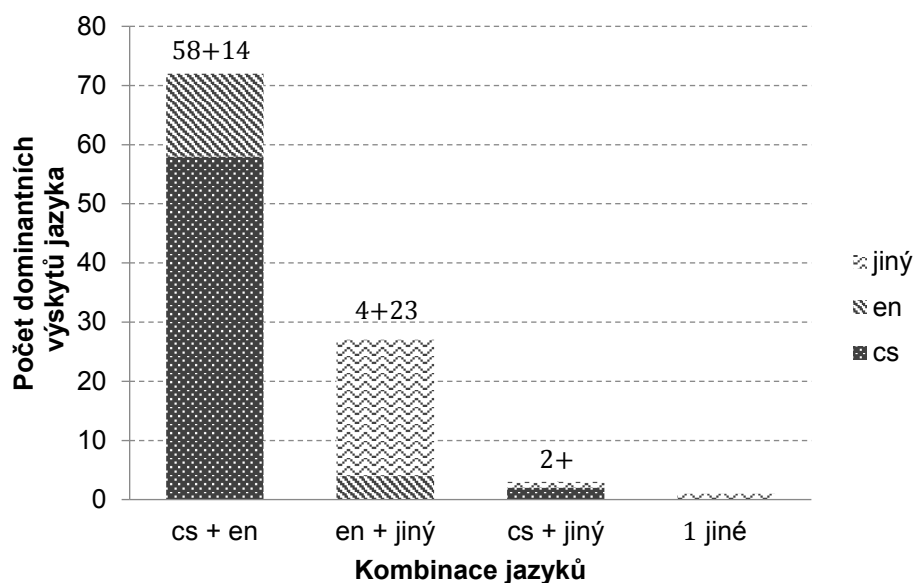
Přejdeme nyní k vícejazyčnosti, která je ve zkoumané jazykové krajině výrazně zastoupena. Vyskytují se zde nápisy v nejrůznějších jazycích a na obr. 7 si můžeme všimnout, že převahu má jejich jednojazyčné provedení. Vedle toho jsme však zaznamenali vysoké množství dvoj- i vícejazyčných nápisů.

Obr. 7: Srovnání četnosti jednojazyčných a vícejazyčných nápisů.

Poznamenejme, že tu nečiníme rozdíl mezi překladovými a ostatními vícejazyčnými nápisy. V kategorii vícejazyčných proto najdeme mezi jazyky řadu vztahů, které popsala zejména Reková (2004), jejíž typologii jsme uvedli v teoretické části. Zároveň se samozřejmě překladové texty vyskytují i v jednojazyčných nápisích.

K odpovědi na druhou výzkumnou otázku (*Jaké jazyky zde figurují ve vícejazyčných sděleních a jaké je jejich vzájemné postavení?*) nás zajímá, jaké je jazykové složení vícejazyčných nápisů. Obr. 8 níže ilustruje poměrně jasnou jazykovou strukturu dvojjazyčných nápisů. Převažují nápisy, v nichž se vyskytuje čeština s angličtinou, přičemž první jmenovaný jazyk je ve velké většině případů dominantní. Menší část nápisů je složená z angličtiny a jiného jazyka (všimněme si, že angličtina bývá opět v sekundárním postavení). Další kombinace se objevily jen výjimečně.

Obr. 8: Jazykové složení dvojjazyčných nápisů.

Už výše jsme se zmínili o tom, že angličtina v dvojjazyčných nápisech hraje kromě překladu různé doplňující role. Není výjimkou, že do nápisu, který se na první pohled jeví jako jednojazyčný (např. český), přece jen pronikne několik anglických slov (může jít třeba o anglický slogan české firmy). S nadsázkou můžeme říci, že *lingua franca* „prokapává“ z globálního kontextu do lokálních nápisů.

Nápisů s více než dvěma jazyky se v našich datech nevyskytlo mnoho. Většinu z nich tvoří trojjazyčné cenovky (obsahující kromě češtiny a angličtiny ještě němčinu či francouzštinu). Najdeme mezi nimi však i další zajímavé a specificky uspořádané nápisy. Na závěr této části se podívejme na obr. 9, kde vidíme část plakátu inzerujícího moravské víno. Reklama komunikuje česky – vyjma několika detailů na lahvi, které jsou lépe vidět na velkém plakátu. Jde o latinské nápisy „Cellaria Habanica“ (překlad značky „Habánské sklepy“) a „Durat et lucet“ (vinařské motto „Trvá a září“), z nichž je patrná snaha vyvolat dojem příslušnosti k tradičnímu vinařství (případně k mnišské tradici). Odrůda vína je pak doplněna překladem do němčiny „Blauer Portugieser“ (Modrý Portugal), což může souviset s vývozem do Rakouska, které od tohoto vinařství není příliš daleko.

Obr. 9: Trojjazyčný nápis s prvky němčiny a latiny.

4. Diskuze a závěry

V poměrně malé části centra Prahy na Václavském náměstí jsme zachytili pozoruhodných 17 jazyků v 322 nápisech. Pro srovnání připomeňme kupříkladu Backhausovu studii Tokia, v níž bylo zaznamenáno 15 jazyků na téměř 12 tisících nápisech (Backhaus, 2007). Václavské náměstí se jeví o dost více mnohojazyčné.

Nejvýraznější čeština a angličtina byly zastoupeny napříč vysilatelí. V pražském centru tedy platí tvrzení Aristovové (2016) o rostoucím vlivu angličtiny na původně neanglické jazykové krajiny. Výskyt ostatních „světových“ jazyků závisel více na konkrétních vysilatelích (např. francouzština – pekárna PAUL; němčina – turistické infocentrum). Některé jazyky (ruština, vietnamština) se objevily relativně málo, přestože se s nimi v České republice můžeme obecně setkávat častěji. Příčinou může být malý vzorek dat či povaha vybrané lokality.

Nečekané jazyky se objevily v nápisech vytvářených „zdola“. Kromě těch, které jsme zdokumentovali v empirické části (hindština, slovinština, srbština), vzpomeňme i na část teoretickou, kde jsme zmiňovali výskyt gruzínštiny. Lze očekávat, že celkový počet jazyků v centru Prahy je ještě vyšší. Na druhou stranu může být dost proměnlivý, protože nálepky, které byly výhradními nositeli některých jazyků, mají poměrně omezenou trvanlivost.

Co se týče vztahu mezi vysílateli a jazyky, bylo možné vysledovat několik faktorů, které patrně výběr jazyků různou mírou ovlivňují: původ vysílatele (např. americký Burger King – vyšší míra angličtiny), nabízené zboží (např. zlatnictví – vyšší míra francouzských a italských názvů firem) a očekávání příjemci (např. české vyjadřování zahraničního Vodafone).

Angličtina se sice v součtu vyskytla na více nápisech než kterýkoli jiný jazyk, ale dominantním jazykem nápisů byla podle očekávání nejčastěji čeština. Kromě výše řečeného jsme pozorovali zajímavé míšení kódů – prostupování angličtiny z globálního kontextu do místních nápisů („poutavější“ anglický slogan v české reklamě, česko-anglický název filmového festivalu či projektu, ale třeba také jen několik slov: název sociální sítě na plakátu či název mezinárodního typu platební karty na dveřích prodejny) a naproti tomu prostupování místní češtiny do jinak cizojazyčných nápisů (částečně přeložené nápisy či uvedení pražské adresy na jinak anglicky psaném poutači).

Více než třetina nápisů (131 z 322) byla vícejazyčná. Dvojjazyčné nápisy pak byly typicky složené z češtiny nebo jiného cizího jazyka a angličtiny, která často přenášela jen menší či méně podstatnou část sdělení, nebo byla přeloženou verzí textu. K výskytu tří a více jazyků v jednom nápisu už ve většině případů došlo kvůli překladu, kde byla vedle češtiny a angličtiny nejčastěji němčina. Ve vícejazyčných překladových nápisech byla obvykle (fyzicky) na prvním místě čeština následovaná angličtinou, případně třetím jazykem.

Literatura

- Aristova, N. (2016): English Translations in the Urban Linguistic Landscape as a Marker of an Emerging Global City: The Case of Kazan, Russia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 231, s. 216–222.
- Backhaus, P. (2007): *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Blackwood, R. (2015): LL Explorations and Methodological Challenges: Analysing France's Regional Languages. *Linguistic Landscape* 1 (1–2), s. 38–53.
- Cope, L. – Eckert, E. (2016): Multilingualism and minorities in the Czech sociolinguistic space: introduction. *International Journal of the Sociology of Language* 2016 (238), s. 1–14.
- Edelman, L. J. (2009): What's in a Name? Classification of Proper Names by Language. In E. Shohamy – D. Gorter (eds.), *Linguistic Landscape: Expanding The Scenery*. New York: Routledge, s. 141–154.
- Edelman, L. J. (2010): *Linguistic Landscapes in the Netherlands: a study of Multilingualism in Amsterdam and Friesland*. Utrecht: LOT.
- Herold, K. (2018): *Vícejazyčnost a překladovost v jazykové krajině centra Prahy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Landry, R. – Bourhis, R. Y. (1997): Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 16 (1), s. 23–49.

- Malinowski, D. (2009): Authorship in the Linguistic Landscape: A Multimodal-Performative View. In E. Shohamy – D. Gorter (eds.), *Linguistic Landscape: Expanding The Scenery*. New York: Routledge, s. 107–125.
- Mason, I. (2000): Audience Design in Translating. *The Translator* 6 (1), s. 1–22.
- Nord, Ch. (1991): *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- „Praga“ (2017): *Wiktionary* [online]. [cit. 23. 11. 2017]. Dostupné z: <https://en.wiktionary.org/wiki/Praga>
- Reh, M. (2004): Multilingual writing: a reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language* 2004 (170), s. 1–41.
- Scollon, R. – Scollon, S. B. K. (2003): *Discourses in Place: Language in the Material World*. London: Routledge.
- Sloboda, M. (2009): State Ideology and Linguistic Landscape: A Comparative Analysis of (Post)communist Belarus, Czech Republic and Slovakia. In E. Shohamy – D. Gorter (eds.), *Linguistic Landscape: Expanding The Scenery*. New York: Routledge, s. 173–188.
- Sloboda, M. (2011): *Management bilingvismu v situaci jazykového posunu: Diskurzy, problémy a krajina Běloruska*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Sloboda, M. (2016): Transition to super-diversity in the Czech Republic: its emergence and resistance. In M. Sloboda – P. Laihonon – A. Zabrodska (eds.), *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries*. Frankfurt am Main, New York: Peter Lang, s. 141–183.
- Soukup, B. (2016): English in the linguistic landscape of Vienna, Austria (ELLViA): Outline, rationale, and methodology of a large-scale empirical project on language choice on public signs from the perspective of sign-readers. *Views: Vienna English Working Papers* 2016 (25).

***Cesta do fantazie* ve dvou dekáдах: Translatologická analýza oficiálních překladů**

Petr Kabelka

Katedra bohemistiky Univerzity Palackého v Olomouci

petr.kabelka01@upol.cz

Abstract: *Spirited Away* over two decades: An analysis of official translations. This paper focuses on the application of translation theory and outlines the basic characteristics of translation criticism in the Czech discourse and its importance for the whole field of translation. The paper explores possibilities of combining translation theory with contrastive linguistics and employs this combined method in an analysis of four versions of officially released Czech translations of the Japanese film *Spirited Away* by director Hayao Miyazaki.

Keywords: translation theory, contrastive linguistics, translation criticism, translation analysis

1. Překladatelská kritika v českých zemích

S přihlédnutím k již poměrně dlouhé tradici české translatologie, které se díky Jiřímu Levému dostalo i mezinárodního uznání, by se mohlo zdát, že podobně silné postavení bude mít i praktická část této vědní disciplíny – překladatelská kritika. Nahlédneme-li ovšem do historie, nalezneme pouze necentralizované kritiky překladů, na něž následně reagovali sami překladatelé,¹ a ani v současnosti není situace o mnoho lepší. V roce 1990 u nás vznikla Obec překladatelů, jež kromě jiného jednou ročně uděluje Cenu Josefa Jungmanna za nejlepší překlady a anticenu Skřípec za překlad nejhorší. Není však v silách jejích členů pokrýt všechny u nás vznikající překlady. Server iLiteratura.cz pak sice nabízí i rubriku „Kritika překladu“, ale poslední článek tohoto typu byl k dnešnímu dni nahrán 25. 5. 2017. V některých případech může být překladatelská kritika zahrnuta i v recenzích překladových děl, nejedná se ovšem o pravidlo a čtenář takřikajíc „musí mít štěstí“, aby se kromě zhodnocení příběhu dozvěděl i něco o kvalitě překladu. Kritikou konkrétních překladů se ve svých pracích hojně zabývají také diplomanti translatologických oborů.

V současné době neexistuje žádný časopis, jenž by se zabýval ucelenou kritikou překladu nebo který by takovou kritiku pravidelně zahrnoval do recenzí překladových děl. Přitom z výzkumu Andrey Sejákové (2006), který prováděla pro svoji diplomovou práci *Vývoj časopisecké kritiky překladu prózy a poezie z angličtiny do češtiny*, vyplývá, že ještě do roku 2005 napříč všemi literárními i ně-

¹ České teorie překladu J. Levého z roku 1957 zahrnují hned dvě reprezentativní obhajoby. V jedné z nich Josef Václav Sládek hájí svůj překlad Macetha a v druhé Eliška Krásnohorská uvádí na pravou míru své překlady Puškinovy poezie.

kterými jazykovědnými časopisy vycházelo alespoň 20 kritik překladů za 5–10 let. Číslo to dozajista není nijak vysoké, ale i přesto v porovnání se současnou situací vypovídá o jistém propadu ucelené překladatelské kritiky ve veřejném prostoru.

Cílem projektu, jehož součástí je i tato kritická studie,² je nejenom snaha o posílení překladatelské kritiky na akademickém poli, jež by přispívala ke kultivaci a růstu českého uměleckého i neuměleckého překladu, ale také postavení teoretických základů ucelenější kritické metody, na nichž bude možné v budoucnu dále stavět a díky nimž by navíc mohla překladatelská kritika v ucelené formě pronikat i k veřejnosti.

2. Metodologie překladu a jeho kritiky

Při hodnocení vybraných děl vycházíme z teorie funkční ekvivalence (Levý, 1998, s. 44–88), již v rámci české translatologie poprvé v širším měřítku prosadil Levý, ale pod jinými termíny se objevuje i v pracích Eugena Nidy (např. dynamická ekvivalence). Ke zvoleným textům tedy přistupujeme s tím, že překladatel se nesnaží pouze o transformaci textu originálu, nýbrž o uchopení jeho ideových a estetických hodnot a jejich převedení do jiného jazykového systému. Největším problémem tohoto procesu je poměr mezi objektivním obsahem díla, konkretizací čtenáře originálu a konkretizací čtenáře překladu.

Zkoumaný materiál analyzujeme prostřednictvím kontrastivní metody (Gast, 2012) a opíráme se přitom o schéma speciální teorie překladu tak, jak ji uvádí Levý (2012, s. 25–27). Při srovnání klademe v souladu s teorií funkční ekvivalence důraz na všechny jazykové plány a zkoumáme, do jaké míry cílový text odpovídá tomu zdrojovému, tj. hodnotíme adekvátnost použitých překladatelských řešení. Při překladu původního textu přes více jazyků (kupříkladu překlad původně japonského textu z anglického překladu) je jako zdrojový text chápán původní text, nikoliv cizojazyčný překlad, z něž byl český překlad pořízen. Pro potřeby českého čtenáře či diváka totiž není relevantní, zdali se jedná o přímý překlad z původního jazyka, nebo překlad zprostředkovaný přes další jazyk. Podobně je cílovým textem chápán finální produkt, jenž již prošel korekturou, redakcí a dalšími úpravami. Pro čtenáře či diváka je totiž celý překladatelský proces irelevantní, vnímá a konzumuje pouze právě finální produkt, od něž přirozeně očekává adekvátní shodu s původním textem. Pro naše hodnocení je tedy stejně tak irelevantní, byl-li překlad pořízen tzv. z druhé ruky, nekritizujeme překladatele a jeho překladatelské strategie, nýbrž cílový text a adekvátnost jeho překladatelských řešení vůči zdrojovému textu.³ Rozhodne-li se zadavatel

² Tato studie vznikla v rámci podprojektu *Kritika překladu včera, dnes a zítra*, jehož realizace byla umožněna díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2018 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

³ Levý (1998, s. 199–213) sice u translatologické analýzy překladů pořízených z jiného než původního jazyka kladl velký důraz právě i na tyto překlady, z nichž analyzovaný text

překladu, že nechce text přeložit z původního jazyka někým, kdo je zběhlý v kultuře dané země, měl by tuto kontrolu přenechat korektorovi či redaktorovi. Existuje-li pak více překladů jednoho díla, není zcela produktivní přistupovat izolovaně ke každému z nich, pokud naším cílem není hloubková analýza překladatelských strategií.

Hodnoticí škála není v žádném případě binární. Nejedná-li se v rámci překladu o zjevnou jazykovou neznalost či nepochopení originálu, nelze jednoznačně říci, že jde o „chybný“, či „správný“ překlad. V takových případech je možné pouze zařadit dané překladatelské řešení na osu mezi věrným a volným překladem a opatřit ho příslušným komentářem s tím, že nutností je zároveň myslet i na externí faktory, jako jsou například zamýšlený recipient, kulturní rozdíly či časový odstup cílového textu od toho zdrojového.⁴

Cílem předkládané studie je ilustrovat možnosti jednotného teoretického přístupu ke kritice překladových řešení několika různých verzí překladu stejného, v tomto konkrétním případě uměleckého zdrojového textu. Cílem není izolovaná demonstrace této metody v rámci jedné případové studie, nýbrž obrácení pozornosti ke kritice překladu v širším kontextu českého translatologického bádání.

2.1 Titulkovací a dabingové zásady

Titulky i dabing se řadí mezi specifické formy audiovizuálního překladu, na něž se sice v širším slova smyslu vztahují stejná pravidla jako na překlad bez audiovizuální složky, avšak k oběma formám se vztahuje rovněž řada zvláštních omezení.

Titulky jsou v první řadě omezeny časem a prostorem, v rámci nichž se odehrávají. Standardem se na území České republiky pro kina a DVD stalo v průměru 17 CPS⁵ a 40 CPL⁶. Nástup titulku může nastat několik setin vteřiny před replikou, spolu s replikou, nebo několik setin vteřiny po začátku repliky, i když se v mezinárodním měřítku všeobecně dává přednost nástupu titulku společně s replikou pro dosažení pocitu synchronizace. Na základě přání zadavatele překladu se pak mohou tyto zásady mírně lišit kupříkladu v závislosti na menší velikosti plátna, projekci určené výhradně pro obecnost s průměrně menší čtecí rychlostí atp. (Pošta, 2012, s. 42–53).

vychází, ovšem pouze v kontextu hodnocení překladatelské metody. My se však ve své analýze zaměřujeme pouze na hodnocení funkční shody cílového textu s tím původním.

⁴ K těmto faktorům lze řadit i dobovou estetickou normu, která se mnohdy od té současné značně liší, což může potenciálně ukazovat na zastarávání daného překladu.

⁵ Zkratka anglického „characters per second“, tedy počet znaků (včetně interpunkce a mezer), který je průměrný divák schopen přečíst za jednu vteřinu.

⁶ Zkratka anglického „characters per line“, tedy maximální počet znaků (včetně interpunkce a mezer), který je povolený pro jeden řádek repliky. Na jeden titulek jsou povoleny maximálně dva řádky.

Dabing je stejně jako titulky omezen časem a prostorem dané repliky, ale kládou se na něj rozdílné nároky – především se klade velký důraz na dechový rytmus, hláskové schéma a vnitřní strukturu repliky. Překladačský proces je proto mnohdy rozdělen do dvou fází, kdy v první vznikne překlad bez ohledu na výše zmíněné nároky a v druhé je tento většinou doslovný překlad opatřený poznámkami překladatele dále upraven pro potřeby dabingu. Úpravce má za úkol vytvořit takový text, který bude co možná nejlépe odpovídat nejen gestům a dechovému rytmu postavy zdrojového díla, ale také emocím, jež jsou vyjadřovány zdrojovým textem (Walló, 2012, s. 113–126).

Tyto technické aspekty nejsou v rámci hodnocení audiovizuálního překladu srovnatelné kupříkladu s fontem či sazbou u překladu beletrie, neboť jejich dodržování přímo ovlivňuje kvalitu divácké zkušenosti. Nejedná se přitom pouze o estetický účín jako u podoby a velikosti textu, nýbrž o to, aby byl běžný jazykový uživatel schopen text včas přečíst u titulků nebo aby repliky zaznívaly ve správném dechovém rytmu u dabingu.

Z technického hlediska se sice na první pohled může zdát, že se jedná o rozdílné textové žánry, což však v konečném důsledku není pravda. Dabing i titulky vzhledem ke zdrojovému médiu⁷ přirozeně směřují k mluvenosti a hovorovosti (Levý, 1998, s. 161–172; Pošta, 2012, s. 35–37). Největší rozdíl mezi těmito dvěma druhy audiovizuálního překladu tvoří velký důraz na zachování dechového rytmu u dabingu, který je však v rámci animované kinematografie kvůli zjednodušujícím animačním technikám značně ambivalentní, a tudíž poskytuje vyhotovitelům dabingu větší volnost. Vzhledem k tomu, že je v analýze zkoumán pouze hotový produkt, je na základě tohoto faktu možné nahlížet na oba druhy textu rovnocenně.

3. Specifika uměleckého překladu z japonštiny u nás

Překlady japonské literatury mají v České republice už poměrně dlouhou tradici. Za více než 60 let se na pulty knihkupectví prostřednictvím úsilí mnoha různých překladatelů dostala úctyhodná část japonského klasického i moderního kánonu a nespočet dalších děl z per autorů této východoasijské ostrovní země. Přesto však neexistuje kromě krátkého, mnohdy dokonce pouze jednoslovného zhodnocení v rámci recenze některého z těchto děl ucelená kritika většiny těchto českých překladů.⁸ Přitom právě japonština by pro svoji „exotičnost“ měla být podrobována přísnější kontrole, neboť běžný čtenář si mnohé překladačské nedostatky může zdůvodnit cizostí tohoto jazyka a japonské kultury. Analýza a hodnocení i staršího překladačského snažení nejenže

⁷ Na překlad kinematografie lze teoreticky nazírat jako na překlad dramatu, jak tento proces popisuje Levý (1998, s. 161–172).

⁸ Výjimku tvoří překlad díla *Na vlnách* Masudžiho Ibuseho od Antonína Límana, kterému byla Obcí překladatelů udělena Cena Josefa Jungmanna.

nabídne zvýšení jejich kvality například prostřednictvím možných oprav v budoucích vydáních, ale také přispěje k vytvoření zdravě kritického prostředí.

Mnohem horší je pak situace audiovizuálního překladu. Na rozdíl od papírových médií se k němu pozornost translatologie obrátila až v posledních několika desetiletích, a proto není divu, že kromě diplomové práce Martiny Kašparové (2015) žádná ucelená kritická studie pokrývající všechny jeho aspekty v České republice dosud neexistuje. Zvláštní kategorií zde v rámci japonské kinematografie přeložené do češtiny tvoří animované filmy a seriály. Vzhledem k tomu, že jsou v našem prostředí ještě dodnes často degradovány na dětskou kinematografii, může docházet k úmyslnému či neúmyslnému snižování standardu pro kvalitu překladu. Nezřídka kdy se rovněž stává, že distribuované animované filmy a seriály nejsou navíc překládány z originální japonštiny, nýbrž pro distributora levnější angličtiny.

Obsahem této studie bude kontrastivní analýza překladu celosvětově známého animovaného filmu *Cesta do fantazie* režiséra Hajaa Mijazakiho, který českému divákovi zprostředkoval nejdříve Milan Ježko a v následné úpravě agentura Linguafilm.

4. České překlady *Cesty do fantazie*

Film vznikl v produkci studia Ghibli pod vedením režiséra Hajaa Mijazakiho a do japonských kin byl poprvé uveden 27. července 2001. Jedná se o celosvětově uznávaný dětský snímek s interpretačními přesahy i pro dospělé, jenž získal několik prestižních filmových ocenění a v roce 2003 Oscara za nejlepší celovečerní animovaný film. Rok 2003 je zároveň i rokem, kdy byla *Cesta do fantazie* uvedena do českých kin v překladu, který byl zadán dnes již neexistujícím G Studio Centrem. Následně byl distribuován firmou Intersonic prostřednictvím VHS a DVD v českém dabingu a s titulky od Milana Ježka. V roce 2004 byla poté pod stejným distributorem vydána nová verze DVD s titulky vyrobenými manželi Hrdličkovými pro agenturu Linguafilm, a to pravděpodobně proto, že byla práce Milana Ježka nevyhovující. Nový dabing vyroben nebyl, takže je film dodnes k dostání s tím původním, který vznikl na základě nepříliš kvalitního překladu původního překladatele, jak vyplývá také z analýzy níže. Pro televizní vysílání si Česká televize v roce 2004 nechala na základě českého dabingu vytvořit skryté titulky od Aleny Ortenové.

Za zmínku také stojí i rok 2016, kdy práva k distribuci tohoto filmu na území České republiky až do roku 2020 získala Asociace českých filmových klubů, která pro jeho promítání používá původní překlad Milana Ježka.

V této studii se nejprve budu zabývat kontrastivní analýzou českého dabingu, opravených DVD titulků z roku 2004 a titulků upravených pro vysílání na kanálech České televize. Následně na základě výsledků zhodnotím kvalitu všech čtyř hodnocených audiovizuálních překladů.

5. Základní informace o překladech *Cesty do fantazie*

Níže krátce představím zdroje, na jejichž základě bude provedena kontrastivní překladatelská analýza.

5.1 *Dabing*

Dialogová listina od Milana Ježka pro tvorbu dabingu byla na první pohled poznamenána překladatelovou neznalostí japonské kultury, což lze na základě následující analýzy usuzovat mimo jiné z faktu, že je dodnes pro diváky hlavní postavou „Džihiro“ namísto „Čihiro“, kromě níž ve filmu vystupuje kupříkladu také „Kamazi“ místo Kamadžiho. K těmto chybám vedla základní neznalost pravděpodobně japonského systému romanizace,⁹ v rámci nějž se kupříkladu zmíněná slabika „zi“ čte jako [dži]. V případě hlavní protagonistky je však původ chybného přepisu „Džihiro“ nejasný, neboť „či“ se v japonském systému romanizace zapisuje jako „ti“ a v průběhu filmu je toto jméno několikrát velice srozumitelně vysloveno jako [čihiro].

Milan Ježko svůj překlad zjevně pořizoval z anglického překladu původního díla. Jeho volba pro přepis některých vlastních jmen však i přesto zůstává značně nejasná.

Ve studii tato verze překladu figuruje pod zkratkou „Dab2003“.

5.2 *Původní titulky*

Jedná se o titulky Milana Ježka z roku 2003, na jejichž základě byla vytvořena dialogová listina pro dabing. Trpí stejnými nedostatky jako dodnes veřejně dostupný a na kanálech České televize vysílaný dabing.

Ve studii tato verze překladu figuruje pod zkratkou „Jež2003“.

5.3 *Opravené titulky*

Jsou to titulky manželů Hrdličkových z roku 2004, které prošly rozsáhlou, byť stále nedokonalou revizí. Nejvýraznější opravu oproti těm původním prodělaly přepisy všech japonských jmen a překlady některých japonských reálií. Mnohdy se však jedná o opravy zbytečné, neadekvátní až chybné. Z technického hlediska se navíc jedná o naprosto nevyhovující práci, jež neodpovídá základním standardům titulkování.

Manželé Hrdličkovi oproti předchozí verzi překladu disponovali znalostmi japonského jazyka.

Ve studii tato verze překladu figuruje pod zkratkou „Hrd2004“.

⁹ Přepis japonského znakového písma do latinky. V rámci České republiky neexistuje žádná kodifikovaná verze tohoto přepisu.

5.4 Skryté titulky pro vysílání v České televizi

Podle všech dostupných informací a materiálů byly tyto titulky z roku 2004 zpětně vytvořeny na základě českého dabingu Alenou Ortenovou. Obsahují všechny nedostatky dabingu a z obsahového hlediska nevyhovují základním standardům titulkování.

Ve studii tato verze překladu figuruje pod zkratkou „Ort2004“.

6. Kontrastivní analýza českých překladů *Cesty do fantazie*

Obsahem analýzy je stylistická rovina textu se zaměřením na užitá propria a idiolekty hlavních a vedlejších postav, sémiotická rovina, tedy míra sémantické, pragmatické a syntaktické shody mezi zdrojovým a cílovým textem (Houžvičková, Hoffmannová, 2012, s. 197–223) a nakonec technická rovina zkoumaných cílových textů.

6.1 Adekvátnost překladu proprií

Ve filmu jsou užitá následující antroponyma: Čihiro Ogino,¹⁰ Nigihajami Kohaku-nuši, Jubába, Kamadží, Kaonaši, Rin a Zeníba. Vyskytuje se v něm i jedno význačné toponymum, kterým je Numa no soko. Všechny užití varianty včetně transkribovaných originálních podob jsou uvedeny níže v Tabulce 1.

V seznamu antroponym se vyskytují jak jména, jež nemají pro dílo relevantní významovou hodnotu (Čihiro Ogino, Rin), tak tzv. vlastní jména mluvící, tedy antroponyma, jejichž význam nese v širším kontextu díla důležitou informační hodnotu (Levý, 1998, s. 116). I přes to, že u první zmíněné skupiny jmen všeobecně postačuje jména správně transkribovat, Dab2003 zklamává i na této úrovni, neboť Čihiro špatně nahrazuje jménem „Džihiro“ a postavě Rin bylo navzdory tomu, že to na základě kontextu díla nedává žádný smysl, přisouzeno čínské jméno „Lin“. Ort2004 tyto chyby přebírá a z Rin se kvůli odposlechu stává dokonce „Lyn“. Nejškarednější je v tomto bodě překlad Hrd2004, který sice přebírá nevhodný přepis „Lin“, jedná se však o jedinou verzi, v rámci níž je hlavní hrdinka Čihiro pojmenována správně.

V případě Nigihajami Kohaku-nušiho je s tímto antroponymem ve všech verzích nakládáno chybně hned z hlediska několika jazykových rovin. Dabéři při výslovnosti tohoto jména slabiku „ni“ vyslovují jako [ni], avšak standardní japonská výslovnost původně japonské slabiky „ni“ se v češtině jednoznačně blíží k [ňi]. Stejný problém nastává i u Zeníby, výslovnost [ni] je přitom v japonštině vyhrazena výhradně pro slova cizího původu. Z hlediska sémantiky funkci jména fakticky plní pouze Nigihajami, Kohaku-nuši znamená „pán (řeky)

¹⁰ Pro přepis japonského znakového písma v rámci této studie užívám českého systému romanizace. Pro zápis jmen a příjmení je užito západního slovosledu, tedy první jméno a pak příjmení.

Kohaku', a figuruje tedy spíše jako jakýsi přídomek běžný u jmen japonských božstev. Na základě tohoto faktu je řešení Dab2003 „Nigihajami Kohaku-nuši“ nevyhovující, neboť nezohledňuje informační hodnotu nesenou původním antroponymem. Stejný problém lze sledovat i u Hrd2004 a Ort2004.

Tři následující antroponyma (Jubába, Kamadží, Zeníba) taktéž všechna nesou důležitou informační hodnotu, která v žádném ze zkoumaných překladů nebyla zohledněna. „Ju“ ve jméně postavy Jubába, která provozuje lázně, znamená ‚lázně‘ nebo ‚horkou vodu‘, zatímco „zeni“ ve jméně její sestry Zeníby lze v základním významu přeložit jako ‚peníze‘ či ‚mince‘. „Kama“ u Kamadžího, jenž se stará o ohřívání vody v kotelně, pak představuje ‚kotel‘. Pro rodilého mluvčího plní tato antroponyma specifickou funkci v kontextu celého díla. Za zmínku v rámci analyzovaného materiálu stojí pouze výslovnostní chyba jména Zeníba u Dab2003, která překvapivě nebyla přenesena do Ort2004, a následně chybné pojmenování Kamadžího u Dab2003, jež již ovšem do Ort2004 přeneseno bylo.

Zvláštní pozornost si zaslouží postava Kaonašiho. Ten byl v Dab2003 a následně Ort2004 přeložen jako Bezpáteřník místo správného Beztvářníka či Bezobličejníka (viz Hrd2004). Důvody Milana Ježka pro překladové řešení Dab2003 nejsou zcela jasné, neboť postava nevykazuje známky chování, které by bylo možné označit jako bezpáteří.¹¹

Toponymum Numa no soko je oproti originálu v Dab2003, Jež2003 a Ort2004 korektně přeloženo jako Dno močálu (pouze Jež2003 ze stanice vlaku použitím velkého písmena chybně udělal město, vesnici či obec), ovšem v případě řešení Hrd2004 dochází k nežádoucímu významovému posunu, neboť „bažinaté dno“ nemusí nutně označovat pouze dno bažiny.

Originál	Dab2003	Jež2003	Hrd2004	Ort2004
千尋 (Čihiro)	Džihiro (✖)	Džihiro (✖)	Čihiro (✓)	Džihiro (✖)
リン (Rin)	Lin (✖)	Lin (✖)	Lin (✖)	Lyn (✖)
ニギハヤミコハクヌ (Nigihajami Kohaku-nuši)	Nyghajami Kohaku Nuši (✖)	Nigihajami Kohaku Nuši (✖)	Nigihajami Kohaku Nuši (✖)	Nigi Hajami Kohaku Nuši (✖)
釜爺 (Kamadži)	Kamazí (✖)	Kamazí (✖)	Kamadži (✖)	Kamazí (✖)
湯婆婆 (Jubába)	Jubaba (✖)	Jubaba (✖)	Jubaba (✖)	Jubaba (✖)
銭婆 (Zeníba)	Zenyba (✖)	Zeníba (✖)	Zeníba (✖)	Zeníba (✖)
カオナシ (Kaonaši)	Bezpáteřník (✖)	Bezpáteřník (✖)	Bezobličejník (✓)	Bezpáteřník (✖)
沼の底 (Numa no soko)	Dno močálu (✓)	Dno Močálu (✓)	Bažinaté dno (✖)	Dno močálu (✓)

Tabulka 1: Antroponyma užitá v *Cestě do fantazie*.

¹¹ *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Cit. 7. 7. 2018.

<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=bezp%C3%A1te%C5%99nost&sti=3674&where=full_text&hsubstr=no>

6.2 Adekvátnost překladu idiolektů

Pro maximální přehlednost prezentovaných výsledků nejprve stručně představím idiolekt konkrétní postavy a následně zhodnotím jednotlivá překladatelská řešení. V této části se soustředím na styl mluvy, který daná postava používá vně oficiálních událostí a komunikace s výše postavenou osobou, neboť v takových případech je fixně užíváno zdvořilých jazykových prostředků. Pro popis idiolektů používám českou terminologii Ivana Krouského (2001, s. 118) s přihlédnutím k digitální verzi japonského výkladového slovníku *Daidžisen*¹² a stylistické termíny pro popis českého jazyka podle Ondřeje Bláhy (2009).

6.2.1 Čihiro

V originále je Čihiřin idiolekt charakterizován důvěrnými tvary sloves a občasným vynecháním vybraných gramatických partikulí, které v aglutinační japonštině mimo jiné suplují valenční vztahy mezi větnými členy. Toto vynechávání je v japonštině signálem hovorovosti. Pro adekvátní převod tohoto stylu do cílového jazyka by tedy měla být použita ideálně spisovně hovorová varieta češtiny obohacená o obecně české koncovky adjektiv.

V Tabulce 2 a 3 níže se nacházejí ilustrační repliky reprezentující styl, jenž byl této postavě přisouzen ve všech verzích překladu.

Dab2003 je ze všech verzí nejméně konzistentní, neboť nahodile kombinuje knižní spisovné tvary slov se spisovně hovorovými. Zajímavé je také rozhodnutí překládat nepříznačové „otó-san“ a „oká-san“ deminutivními formami „tatínek“ a „maminka“, které nejsou s celkovým idiolektem této postavy kompatibilní. Všechny nepřesnosti Dab2003 se ve stejné formě a na stejných místech objevují také v Ort2004. Hrd2004 neadekvátně ve všech situacích dodržuje místy až knižní spisovné tvary slov. Oproti Dab2003 ovšem používá přirozená oslovení rodičů.

Originál	1:29:30.76	みんな、私の靴と服、お願いね。
Transkripce		Minna, wataši no kucu to fuku, onegai ne.
Doslovný význam		Přineste mi, prosím, moje boty a oblečení.
Návrh překladu		Prosím vás, potřebuju svoje boty a oblečení.
Dab2003	1:29:31.04	Prosím vás, potřebuji teď svoje boty a šaty. (✖)
Jež2003	1:29:39.74	Prosím vás, potřebuji své boty a šaty. (✖)
Hrd2004	1:29:30.76	Prosím, přátelé, potřebuji své boty a šaty. (✖)
Ort2004	1:25:59.00	Prosím vás, potřebuji teď svoje boty a šaty. (✖)

Tabulka 2: Příklady Čihiřina idiolektu.

¹² *Daidžisen* [online]. Cit. 5. 7. 2018. <<https://dictionary.goo.ne.jp/jn/>>.

Originál	00:47:45.50	おとうさんおかあさん、私よ！……せ、千よ！
Transkripce		Otó-san oká-san, wataši jo! Se-Sen jo!
Doslovný význam		Tati, mami! To jsem já, Sen!
Dab2003	00:47:45.68	Tatínku, maminko! To jsem já! Tak vstaňte! (✖)
Jež2003	00:47:54.44	Tatínku! Maminko! To jsem já! Vstaňte! (✖)
Hrd2004	00:47:45.50	Tati, mami, to jsem já, Sen! (✓)
Ort2004	00:45:55.00	Tatínku, maminko, to jsem já! Tak vstaňte! (✖)

Tabulka 3: Příklady Čihiřina idiolektu.

6.2.2 Rin

Idiolekt této postavy je charakterizován důvěrnými tvary sloves, vynecháváním gramatických partikulí, hovorovým krácením slov a nespisovně hovorovým lexikem. Adekvátním převodem tohoto idiolektu by měla být nespisovně hovorová čeština obohacená o obecně české koncovky adjektiv.

Dab2003 podobně jako v případě Čihiřina dialektu používá nekonzistentně jazykových prostředků knižní spisovné češtiny a spisovné hovorové češtiny. Oproti Hrd2004 ovšem místy správně volí i hovorové lexikum (viz Tabulka 6). Stejný přístup se pak zrcadlí i v Jež2003 a Ort2004. Hrd2004 se sice v některých případech (viz Tabulka 5) pokoušel volit expresivní lexikum, avšak v daných kontextech se jednalo o volbu neadekvátní.

Originál	00:29:17.94	やなこった！あたいが殺されちまうよ！
Transkripce		Ja na kotta! Atai ga korosarečimau jo!
Doslovný význam		Ani náhodou! Zabije mě!
Návrh překladu		Ani náhodou! Chceš mě zabít?
Dab2003	00:29:18.24	Ani nápad! Myslíš si, že mě život omrzel? (✖)
Jež2003	00:29:26.83	Ani nápad! Myslíš, že mě život omrzel? (✖)
Hrd2004	00:29:17.94	Zbláznil ses? Abych zhebla? (✖)
Ort2004	00:28:14.00	Ani nápad! – (✖)

Tabulka 4: Příklady Rinina idiolektu.

Originál	00:42:06.58	おまえトロイからさ、心配してたんだ。
Transkripce		Omae toroi kara sa, šinpai šitetanda.
Doslovný význam		Dělala jsem si starosti, protože jsi hloupá.
Návrh překladu		Moc ti to nepálí, tak jsem se bála.
Dab2003	00:42:06.68	Hrozně moc páchneš , tak jsem se obávala... (✖)
Jež2003	00:42:15.31	Hrozně páchneš , tak jsem se bála. (✖)
Hrd2004	00:42:04.45	Povedlo se to! Bála jsem se, že to nezvládneš. (✓)
Ort2004	00:40:31.00	Moc páchneš , tak jsem se obávala... (✖)

Tabulka 5: Příklady Rinina idiolektu.

Originál	00:54:07.11	チッ、下いびりしやがって。
Transkripce		Či, šimoibiri šijagatte.
Doslovný význam		Sakra, on nás (ten patolízal) šikanuje.
Dab2003	00:54:07.16	Hernajs, to je normální týrání! (✓)
Jež2003	00:54:15.82	Tohle je normální týrání! (✓)
Hrd2004	00:54:06.81	Chtějí nás zbytečně prohánět. (✗)
Ort2004	00:52:00.00	Sakra, to je normální týrání. (✓)

Tabulka 6: Příklady Rinina idiolektu.

6.2.3 Nigihajami Kohaku-nuši

Charakteristikou idiolektu této postavy je kromě důvěrných tvarů sloves, jež v kontextu ostatních jazykových prostředků signalizují nikoliv důvěrnost, nýbrž neutralitu a odtažitost, také užívání archaických tvarů pronomin. Adekvátním odrazem tohoto idiolektu v cílovém jazyce by tedy měla být kombinace knižní spisovné češtiny a archaického lexika.

Dab2003 a Jež2003 nekonzistentně střídá prostředky knižní a archaické s těmi spisovně hovorovými. Ort2004 tuto nedůslednost přebírá a Hrd2004 kromě korektních krátkých tvarů přivlastňovacích pronomin fixně používá pouze spisovně hovorových jazykových prostředků.

Originál	00:19:35.81	辛くても、耐えて機会を待つんだよ。そうすれば、湯婆婆には手は出せない。
Transkripce		Curakute mo, taetekikai o macunda jo. Sósureba, Jubába ni watewadasenai.
Doslovný význam		Bude to těžké, ale musíš vydržet a čekat na příležitost. Potom ti ani Jubába neublíží.
Dab2003	00:19:36.04	Bude to těžká práce, ale pak ti už ani Jubaba nebude moci ublížit. (✓)
Jež2003	00:19:44.54	Bude to těžká práce, ale pak ti už Jubaba nebude moci ublížit. (✓)
Hrd2004	00:19:36.02	Jen ta tě zachrání. Pak ti ani Jubaba neublíží. (✓)
Ort2004	00:18:53.00	Bude to těžká práce, ale pak ti už ani Jubaba nebude moc t ublížit. (✗)

Tabulka 7: Příklady Nigihajamiova idiolektu.

Originál	00:49:04.34	私はどうしても思い出せないんだ。
Transkripce		Wataši wa dōšite mo omoidasenainda.
Doslovný význam		Za žádnou cenu si (na něj) nedokážu vzpomenout.
Návrh překladu		Já si to své už ani nepamatuji.
Dab2003	00:49:04.40	Já si to svoje už ani nepamatuju. (✗)
Jež2003	00:49:13.06	Já si svoje už nepamatuju. (✗)
Hrd2004	00:49:04.30	Já už si své jméno nepamatuju. (✗)
Ort2004	00:47:12.00	Já si to svoje už ani nepamatuju. (✗)

Tabulka 8: Příklady Nigihajamiova idiolektu.

6.2.4 Kamadží

Charakteristikou tohoto idiolektu jsou důvěrné tvary sloves a nespisovně hovorové komolení a zkracování hláskových skupin. Odrazem v cílovém textu by v ideálním případě měla být nespisovně hovorová čeština obohacená o obecně česká zakončení adjektiv a nespisovně hovorové lexikum.

Dab2003, Jež2003 a Ort2004 idiolekt ignorují a pro cílový text užívají spisovně hovorových jazykových prostředků. Hrd2004 jako jediná verze přistupuje k originálu opravdu funkčně a snaží se pro idiolekt najít v cílovém jazyce adekvátní prostředky.

Originál	00:24:56.42	チビども、仕事だー！
Transkripce		Čibi-domo, šigoto dá!
Doslovný význam		Do práce, drobotino!
Dab2003	00:24:56.68	Tak zase rychle do práce, vy malé potvory! (✖)
Jež2003	00:25:05.15	Tak zase do práce, vy malé potvory! (✖)
Hrd2004	00:24:53.43	Makejte, vy malí prevíti! (✓)
Ort2004	00:24:03.00	Tak zase rychle do práce, vy malé potvory! (✖)

Tabulka 9: Příklady Kamadžíova idiolektu.

Originál	00:28:10.93	ここにあんたの仕事はねえ、他を当たってくれ。
Transkripce		Koko ni anta no šigotowa né, hoka o atattekure.
Doslovný význam		Tady pro tebe žádná práce není, běž jinam (pro jinou práci).
Dab2003	00:28:11.24	Pro tebe tady práce není! Hledej práci někde jinde! (✖)
Jež2003	00:28:19.90	Pro tebe tady práce není. Hledej někde jinde. (✖)
Hrd2004	00:28:10.93	Nic tu pro tebe nemám. Padej jinam! (✓)
Ort2004	00:27:10.00	Pro tebe tady práce není. Hledej práci někde jinde! (✖)

Tabulka 10: Příklady Kamadžíova idiolektu.

6.2.5 Jubába a Zeníba

Idiolekty těchto postav se vyznačují důvěrnými tvary sloves, koncovými partikulemi signalizujícími familiárnost a hovorovým lexikem. V cílovém textu by ho měla ideálně reprezentovat spisovně hovorová čeština a deminutivní a hovorové lexikum.

Všechny verze překladu se nevhodně rozhodly Jubabě (viz Tabulka 11) přisoudit hovorovější či přímo nespisovně hovorovou češtinu oproti její sestře Zeníbě (viz tabulky 12 a 13). Obě dvě postavy by přitom měly užívat stejného idiolektu.

Originál	00:54:38.69	雨に紛れてろくでもないものが紛れ込んだかな？
Transkripce		Ame ni magirete roku demo nai mono ga magirekonda kana?
Doslovný význam		Že by sem z toho deště zabloudil nějaký budižkničemu?
Návrh překladu		Asi nám sem děšť zahnal nějakého vandráka.
Dab2003	00:54:38.76	Nějaký špinavý bahno zahalený rouškou deště. (✖)
Jež2003	00:54:47.35	Nějaký špinavý bahno zahalený rouškou deště. (✖)
Hrd2004	00:54:38.69	Nějaký hlupák, který se kryje deštěm. (✓)
Ort2004	00:52:31.00	Nějaký špinavý bahno zahalený rouškou deště! (✖)

Tabulka 11: Příklady Jubábina a Zeníbina idiolektu.

Originál	1:49:40.35	おまえを助けてあげたいけど、あたしにはどうすることも出来ないよ。
Transkripce		Omae o tasuketagetai kedo, ataši ni wa dó suru koto mo dekinai jo.
Doslovný význam		Chtěla bych ti pomoci, ale s tímhle nezmůžu vůbec nic.
Dab2003	1:49:40.44	Moc ráda bych ti pomohla, to víš, ale tady už opravdu nic nezmůžu. (✓)
Jež2003	1:49:49.19	Ráda bych ti pomohla, ale tady už opravdu nic nezmůžu. (✓)
Hrd2004	1:49:40.13	Chtěla bych vám pomoci, ale nemůžu nic udělat. (✖)
Ort2004	1:45:18.00	Moc ráda bych ti pomohla, ale tady už opravdu nic nezmůžu. (✓)

Tabulka 12: Příklady Jubábina a Zeníbina idiolektu.

Originál	1:52:29.08	ちひろ。いい名だね。
Transkripce		Čihiro. Ii na da ne.
Doslovný význam		Čihiro. To je ale dobré jméno.
Dab2003	1:52:29.04	Džihiro, jak hezké jméno. (✓)
Jež2003	1:52:38.03	Džihiro, jak hezké jméno. (✓)
Hrd2004	1:52:29.22	Čihiro, takové pěkné jméno! (✓)
Ort2004	1:48:01.00	Džihiro! Jak hezké jméno. (✓)

Tabulka 13: Příklady Jubábina a Zeníbina idiolektu.

6.2.6 Kaonaši

Idiolekt této postavy je charakterizován důvěrnými tvary sloves a hrubými a hovorovými jazykovými prostředky. V cílovém textu by měl být vystižen ne-spisovně hovorovou češtinou obohacenou o obecně české koncovky adjektiv.

Žádná z verzí překladu zcela nevyhovuje stylu originálního dialektu, všechny neadekvátně volí spisovně hovorovou češtinu.¹³

¹³ Vzhledem k tomu, že tato postava v průběhu snímku pronáší nedostatečný počet replik, nelze vybrat jednoznačné příklady ilustrující správnost či chybnost převedení jejího idiolektu

Originál	1:32:48.50	これ、食うか？うまいぞー。
Transkripce		Kore, kuu ka? Umai zó.
Doslovný význam		Dáš si (tohle)? Je to dobrý.
Dab2003	1:32:48.92	Je to dobré , dáš si? (✖)
Jež2003	1:32:57.27	Je to dobré , dáš si? (✖)
Hrd2004	1:32:48.67	Ochutnej, je to dobrota. (?)
Ort2004	1:29:08.00	Je to dobré . Dáš si? (✖)

Tabulka 14: Příklady Kaonašiho idiolektu.

Originál	1:32:53.58	金を出そうか？千の他には出してやらないことにしたんだ。
Transkripce		Kin o dasó ka? Sen no hoka ni wa dašitejaranai koto ni šitanda.
Doslovný význam		Mám vytáhnout zlato? Rozhodnul jsem se, že nikomu jinému (než tobě) ho nedám.
Dab2003	1:32:54.08	Chceš zlato? Dám ti tolik zlata, kolik jen budeš chtít.(?)
Jež2003	1:33:02.32	Chceš zlato? Dám ti zlata, kolik budeš chtít. (?)
Hrd2004	1:32:53.59	Chceš nějaké zlato? Nikomu jinému ho nedám! (✖)
Ort2004	1:29:13.00	Chceš zlato? Dám ti tolik, kolik budeš chtít. (?)

Tabulka 15: Příklady Kaonašiho idiolektu.

6.3 Sémiotická shoda zdrojového a cílového textu

Původní rozsah zkoumaného textu je přibližně 1000 replik, z toho přibližně 200 replik tvoří funkčně přeložené větné ekvivalenty (tj. oslovení, zvolání aj.). Podrobná analýza tedy proběhla na textu čítajícím přibližně 800 plnohodnotných replik.

Ani jedna ze zkoumaných verzí, byť v různé míře a mnohdy na jiných místech, nedosahuje uspokojivé sémiotické shody. Na vině je přibližně 200 prohrěšků menšího a středního rozsahu v každé ze zkoumaných verzí,¹⁴ jež mají za následek nevhodný významový posun (viz např. tabulky 16 a 17; výše také tabulky 3, 5 a 15).

do cílového jazyka u všech analyzovaných verzí překladu, neboť některé verze překladů v daných promluvách využívají pouze stylově neutrální lexikum (Hrd2004 v Tabulce 14; Dab2003, Jež2003 a Ort2004 v Tabulce 15). V daných případech proto není možné určit vhodnost užití daného idiolektu (označeno „?“).

¹⁴ Problematické repliky se u všech verzí překladu ve většině případů shodují.

Originál	00:48:28.84	捨てられたかと思ってた。
Transkripce		Suterareta ka to omotteta.
Doslovný význam		Myslela jsem, že (mi) je vyhodili.
Dab2003	00:48:29.00	Myslela jsem, že jsem je ztratila.
Jež2003	00:48:37.69	Neztratila jsem je?
Hrd2004	00:48:28.84	Myslela jsem, že se ztratily .
Ort2004	00:46:37.00	Myslela jsem, že jsem je ztratila.

Tabulka 16: Příklady nedostatků menšího a středního rozsahu.

Originál	00:42:17.04	足がふらふらするの。
Transkripce		Aši ga furafura suru no.
Doslovný význam		Třesou se mi nohy.
Dab2003	00:42:17.12	Jen se mi točí hlava .
Jež2003	00:42:25.90	Jen se mi točí hlava .
Hrd2004	00:42:15.16	Točí se mi hlava.
Ort2004	00:40:39.00	Jen se mi točí hlava .

Tabulka 17: Příklady nedostatků menšího a středního rozsahu.

Analýza odhalila i několik desítek replik, v rámci nichž se cílový text nepřipustně vzdaluje od textu zdrojového. Zásadní odklon bylo možné zaznamenat jak v užití chybného lexika (viz Tabulka 18), tak také v mnohem závažnějších situacích, kdy došlo ke zničení autorského záměru (viz Tabulka 19).¹⁵

Originál	00:02:11.56	あのうちみたいの何？ 石のほこら。神様のおうちよ。
Transkripce		Ano uči mitai no nani? Iši no hokora. Kami-sama no ouči jo.
Doslovný význam		Co je tamto, co vypadá jako domečky? Kamenné svatyně. Domečky bůžků.
Návrh překladu		Co je to za domečky? Kamenné svatyně. Bydlí v nich bůžkové.
Dab2003	00:02:12.00	K čemu jsou ty domečky? Jsou to urny . Lidé se k nim modlí.
Jež2003	00:02:20.50	K čemu jsou ty domečky? To jsou urny . Lidé se k nim modlí.
Hrd2004	00:02:09.73	Co je to za domečky? Svatyně. Lidé se tam modlí.
Ort2004	00:02:15.00	K čemu jsou ty domečky? Jsou to urny . Lidé se k nim modlí.

Tabulka 18: Příklady nedostatků zcela měnících narativ zdrojového textu.

¹⁵ V těchto i dalších případech je zajímavé sledovat, že i přes znalosti japonského jazyka v případě manželů Hrdličkových, díky nimž se jedná o překlad všeobecně nejpřesnější, se mnohdy Hrd2004 z neurčitelných důvodů dopouští stejných nedostatků jako ostatní posuzované verze, které měly k dispozici pouze anglický překlad.

Originál	00:02:22.06	おとうさん、大丈夫？ まかせとけ、この車は四駆だぞ！
Transkripce		Otó-san, daidžóbu? Makasetoke, kono kuruma wa jonku da zo!
Doslovný význam		Budeme v pořádku, tati? (Nenabouráme?) Nech to mně, tohle auto má pohon na 4 kola.
Návrh překladu		Nenabouráme, tati? Neboj, máme pohon na 4 kola.
Dab2003	00:02:22.36	Zabloudili jsme, tati? Kdepak, za chvíli tam budeme.
Jež2003	00:02:31.01	Zabloudili jsme, tati? Kdepak, za chvíli tam budeme.
Hrd2004	00:02:21.96	Tati, ztratili jsme se? Neboj se, jsme přece v autě.
Ort2004	00:02:24.00	Zabloudili jsme, tati? Kdepak. Za chvíli tam budeme.

Tabulka 19: Příklady nedostatků zcela měnících narativ zdrojového textu.

Jednou z nejzávažnějších odchylek je však překlad všech replik, jež se pojí se scénou nastíněnou v Tabulce 11. Všechny verze překladu pravděpodobně na základě neznalosti zdrojového jazyka v promluvě, která je záměrně ambivalentní, chybně konkretizují její téma a tak pro skrytí své překladatelské neobratnosti snižují kvalitu díla.

Dab2003 se navíc ve více než dvaceti případech dopouští doplňování interjekcí, jež se ve zdrojovém textu nenacházejí, posouvání a přesouvání replik, což má ve třech případech za následek nepřírozeně „hluché místo“ v dialogu, v dalších třech případech prisouzení repliky špatné postavě a ve více než deseti případech nabízí divákovi vlastní fabulace nezakotvené ve zdrojovém textu. Hrd2004 se oproti tomu obdobných nedostatků dopouští pouze ve dvou případech, kdy slučuje promluvy dvou postav do jedné repliky.

6.4 Technické parametry překladu

Hrd2004 chybně nadužívá spojování více replik do jedné i přesto, že se mezi nimi nachází i více než vteřinové odmlky. Navíc se nedrží žádné ze zásad o nástupu titulku na obrazovku (viz 2.1 výše). Titulek někdy nastupuje spolu s promluvou, místy několik setin před či po ní, a občas dokonce i více než vteřinu před jejím začátkem nebo po jejím skončení. V titulcích se dále nachází i nadbytečný „překlad“ interjekcí a vysoký počet neopodstatněně užitých vykřičníků.¹⁶

Ort2004 trpí stejnými nedostatky a přidává navíc i několik vlastních. Kromě užití zdvojených interpunkčních znamének („!?“ a „?!“) používá chybně trojtečku a zanáší do titulků přepis interjekcí („Áááá!“ apod.).

¹⁶ Vzhledem k audiovizuální povaze předlohy nejsou interjekce v titulcích žádoucí, nejsou-li zamýšleny pro hluchoněmé diváky.

Jež2003 oproti Hrd2004 a Ort2004 užívá spojování replik adekvátně a nepřekládá ani nepřepisuje interjekce. Taktéž však nadužívá vykřičníky, používá zdvojená interpunkční znaménka a nástupy titulků nejsou jednotné.

7. Závěrečné shrnutí

Ani jedna z komparovaných verzí nevyhovuje překladovému standardu, jenž vychází z teorie funkční ekvivalence. Všechny verze nakládají se zdrojovým textem volně, v hojné míře ho ohýbají a v některých případech si dokonce vymýšlí vlastní repliky a zdrojový text si různě přikrášlují. Nemalá část textu skládající se primárně z větných ekvivalentů a krátkých replik je sice v pořádku (není-li řeč o Dab2003, Jež2003 a Ort2004 a jejich problému s chybně přepsanými antroponymy), ale v širším kontextu nejen současné, ale i dobové překladatelské estetiky jsou tyto překlady nevyhovující vzhledem k tomu, že velké množství replik nelze vůbec hodnotit na škále mezi volným a věrným překladem, jelikož se jedná o nevhodnou fabulaci překladatele. V případě Dab2003, Jež2003 a Ort2004 by v rámci překladatelského procesu bylo možné tyto nedostatky částečně omluvit překladem z nepůvodní angličtiny, u Hrd2004 je však zdroj komentovaných nepřesností nejasný.

Největší problém v tomto případě vidím především v Dab2003, neboť existuje pouze pramalá pravděpodobnost vzniku nové verze dabingu. Zařídít novou a opravenou verzi titulků na druhou stranu není tak složité a je jen s podivem, že od roku 2004 ještě nebyla pořízena.

Seznam použité literatury

Primární

- Cesta do fantazie* [Sen to Čihiro no kamikakuši] [film]. Režie Hajao Mijazaki. Přeložil Milan Ježko. Japonsko, Studio Ghibli, 1990.
- Cesta do fantazie* [Sen to Čihiro no kamikakuši] [film]. Režie Hajao Mijazaki. Dabing zhotoven na základě překladu Milana Ježka. Japonsko, Studio Ghibli, 1990.
- Cesta do fantazie* [Sen to Čihiro no kamikakuši] [film]. Režie Hajao Mijazaki. Přeložila agentura Linguafilm. Japonsko, Studio Ghibli, 1990.
- Cesta do fantazie* [Sen to Čihiro no kamikakuši] [film]. Režie Hajao Mijazaki. Titulky pořízeny Alenou Ortenovou na základě dabingu zhotoveného na základě překladu Milana Ježka. Japonsko, Studio Ghibli, 1990.

Sekundární

- Bláha, O. (2009): *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Daidžisen* [online]. Cit. 5. 7. 2018. <<https://dictionary.goo.ne.jp/jn/>>

- Gast, V. (2012): Contrastive Linguistics: Theories and Methods. *Dictionaries of Linguistics and Communication Science: Linguistic theory and methodology* [online]. Berlin: Mouton de Gruyter.
<<https://pdfs.semanticscholar.org/dd1b/c273c9cbea5750e182e4a632cab4690c8af1.pdf>>
- Houžvičková, M. – Hoffmannová, J. (2012): *Čeština pro překladatele*. Praha: Univerzita Karlova.
- Kašparová, M. (2015): *Amatérská versus profesionální tvorba titulků ke švédským filmům*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav germánských studií.
- Krouský, I. (2001): *Učebnice japonštiny*. Jinočany: H & H.
- Levý, J. – Hausenblas, K. (ed.) (1998): *Umění překladu*. Praha: I. Železný.
- Levý, J. – Honzík, J. (ed.) (1957): *České theorie překladu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Nida, E. A. (1964): *Toward a science of translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Pošta, M. (2012): *Titulkujeme profesionálně*. Praha: Apostrof.
- Sejáková, A. (2006): *Vývoj časopisecké kritiky překladu prózy a poezie z angličtiny do češtiny*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav translatologie.
- Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Cit. 7. 7. 2018.
<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=bezp%C3%A1te%C5%99nost&sti=3674&where=full_text&hsubstr=no>
- Walló, O. (2012): Specifická forma překladu: Dabing. *Theatralia: revue současného myšlení o divadelní kultuře*, 15(1), s. 113–126.

Mrdice, Pyzdratice, Tupanov aneb zaniklá vlastní jména místní přezdívková

Markéta Maturová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky

mmaturova@ff.jcu.cz

1. Vlastní jméno místní přezdívkové

Oikonyma, vlastní jména místní, reprezentují mladší soustavu toponym, vlastních jmen zeměpisných (Pleskalová, 2017), ačkoli u některých lze najít doklady již v době předslovanské (např. *Olomouc*, *Znojmo*). Toponyma na našem území jsou podle zjištění V. Šmilauera v objevené práci *Osídlení Čech ve světle místních jmen* vcelku jednotná, nejsou známy žádné zásadní rozdíly. Tak jako vznikala příjmení z přezdívkového vlastního jména, mnohdy hanlivého charakteru, (např. *Mršata*, *Pudelka*, *Řitka/Ritka*), vznikala i vlastní jména místní přezdívková (dále jen VJMP). Představují v užším slova smyslu taková oikonyma, jež jsou složena ze dvou základů, nejčastěji slovesného a jmenného (např. *Mlékojedy*, *Tatobity*). Ve starší literatuře byla označována jako charakterizující či povahopisná, ironická nebo přezdívková. Složená oikonyma tohoto typu lze historicky doložit v nejstarších sídelních dobách až do 12. století, v pozdější době (od 13. stol.) se vyskytují pouze ojediněle. U této skupiny vlastních jmen lze pozorovat různou motivaci. Mohou vycházet **z plurálových, tzv. rodinných, osobních jmen** (např. *Močovice* ‚ves lidí Močových‘, *Pipice* ‚ves lidí Pipových‘); **ze jmen povolání místních obyvatel** (např. *Smrdov*, dnes *Sázavka*, místo, kde žili rolníci a zemědělci); **ze jmen metaforických** (např. *Sovolusky* ‚ves lidí žijících na samotě spíše než ves lidí zabíjejících sovy‘); **ze jmen neosobního původu** (např. *Prašivá Lhota*, dnes *Česká Lhota*, podle kožních nemocí, prašiviny a svrabu, *Kostomlaty*, ves, kde byly mlaty na kosti, *Smrad'avka*, podle páchnoucích sirných pramenů); **ze jmen odkazujících k neobvyklému zacházení se zvířaty** (např. *Sviňomazy* ‚ves sviňomazů‘, ‚lidí, kteří svině mažou, něčím potírají, nebo bijí‘ (srov. Profous, 1957, s. 256); *Mrchojedy*, dnes *Mrkvojedy* ‚ves lidí, kteří jedli mrchy/mršiny‘. Už ve starší době se objevily pokusy jméno změnit, např. na *Múkojedy* (Profous, 1951, s. 145–146). V širším pojetí lze k VJMP přiřadit také nestandardizované názvy, mnohdy ironické a pejorativní, jež mohou existovat paralelně vedle úředních

podob a vyznačují se nejrozličnějšími motivacemi, např. velikostí, vzhledem, polohou (David, 2017; Pleskalová, 1998).

2. Analýza dokladů – VJMP zaniklá

Vzhledem k obsáhlosti a rozmanitosti této skupiny vlastních jmen jsme se zaměřili výlučně na taková, jež vykazují jistou míru expresivnosti¹ a z hlediska geograficko-historického jsou buď zčásti, nebo zcela zaniklá. V následující části našeho článku představíme výběr těchto VJMP; u každého z nich uvádíme zeměpisné určení, výklad, první písemnou zmínku a v případě přejmenovaných názvů i jejich název původní.

Hlupenov: část obce Bor, 11 km od Stříbra, okres Tachov, kraj Plzeňský, obec (někdy označována jako osada) není v současné době zcela zaniklá, zachovalo se několik chalup. První zmínka pochází z roku 1115 z tzv. kladrubských falz, hovoří se o *Glupenouo*, tedy dvůr *Hlupenův*, z osobního jména (dále jen OJ) *Hlupen*. Ze 13. století nejsou žádné dochované informace, ves patrně zpustla, nebo byla zničena během válečných tažení. Starý lidový název *Rupfenpelz* (z něm. *rupfe den Pelz*, tj. odří kůže/kožich) odkazuje na tehdejší loupežníky, kteří zde našli svoje útočiště. Vedle tohoto názvu je znám další německý ekvivalent *Neuhäusel*, tj. Nové domky (srov. Profous, 1947, s. 645). K obnově vsi došlo patrně v průběhu 18. století (zanikleobce. cz).

Hovnov: mezi Borem a Hostouní, nedaleko Přimdy, okres Tachov, kraj Plzeňský, písemné zmínky pocházejí z roku 1407. Obec získala své jméno po majiteli Jankovi řečenému Hovno, tedy *Hovnův dvůr*. *Hovnov* zanikl v roce 1553 (Profous, 1947, s. 734–735).

Močidlany: vesnice (v některých pramenech označovány jako osada) severovýchodně od Kladna,² okres Kladno, kraj Středočeský. První písemné záznamy pocházejí z roku 1392. V 15. století byla ves zničena vojsky Jiřího z Poděbrad a od roku 1545 se mluví o jejím zániku. *Močidlany* je ‚ves lidí žijících u močidla‘³ (Profous, 1951, s. 117–118; Roubík, 1959, s. 26).

Mrdice: tvrz se nacházela nedaleko Heřmanova Městce, okres Chrudim, kraj Pardubický. První písemné doklady jsou známy z roku 1318, tvrz zanikla v 15. století. Jméno *Mrdice* je odvozeno od osobního jména a označovalo ‚ves lidí Mrdových‘. Dodnes jsou zachovalé jen nepatrné zbytky zdiva a na místě původních *Mrdic* rostou vysoké jehličnany, podle nichž se dá bývalá tvrz stále ještě lokalizovat (Profous, 1951, s. 145).

¹ Zaniklým a přejmenovaným místním jménům v Čechách a na Moravě se věnuje nepublikovaná bakalářská práce Lenky Vokaté (České Budějovice, 2018).

² Na území dnešního Kladna bylo v minulosti několik dalších vesnic: *Vrapice*, *Újezd nad Kladnem* a *Močidlany*. Viz www.mestokladno.cz (z kladenských kronik).

³ Močidlo = močál, mokřina, bažina; místo určené k namáčení lnu či konopí. Elektronický slovník staré češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006, [cit. 10. 09. 2018]. Dostupné z: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

Prudice: dvůr nad potokem mezi lesy u obce Oprechtice, 3,5 km od Kdyně, okres Domažlice, kraj Plzeňský. První doklady pocházejí z roku 1404, poslední zmínky z roku 1547. Název lze vyložit jako ‚ves lidí Proudových‘ (odvozeno od OJ *Prud*) (Profous, 1951, s. 495; Roubík, 1959, s. 63).

Pyzdratice: zanikly mezi Tučapy a Všetuly na Holešovsku, okres Kroměříž, kraj Zlínský. První zmínky pocházejí z roku 1320. Původně byly zřejmě biskupským manstvím, zanikly během uherských válek na konci 15. století. Místní jméno (dále MJ) je utvořeno příponou *-ice* k OJ *Pizdrata* odvozenému buď od vulgárního apelativa *pizdra*, *pizda* ‚vulva‘, nebo ze slovesa *pizdřit se* ‚piplat se v něčem, špinit se, mazat, rozmazávat špínu‘; ves lidí Pizdratových (Hosák, Šrámek, 1980, s. 338).

Sviníhlavy: něm. *Zwinelang*, nacházely se 6 km jihozápadně od Kaplice, okres Český Krumlov, kraj Jihočeský. První písemný doklad pochází z roku 1312, zánik vesnice je datován k 1. 1. 1973 (Růžková, Škrabal, 2016). Původní jméno *Sviniehlava* (Sviníhlava) bylo přezdívkou a příjmením tamního obyvatele (Profous, 1957, s. 254).

Trpíčovice: jižně od Mladoňovic, okres Třebíč, kraj Vysočina. MJ bylo utvořeno příponou *-ovice* k OJ *Trpič*, což je činitelské jméno k *trpět*, *leiden* (Hosák, Šrámek, 1980, s. 606).

Tupanov: zanikl u vsi Rybníky u Moravského Krumlova, okres Znojmo, kraj Jihomoravský. Jediným zachovalým objektem je kostel sv. Markéty. První písemná zmínka je z roku 1358, obec zanikla v 15. století v průběhu válečných tažení. V roce 1625 je Tupanov označen za pustou ves. Název vznikl připojením přivlastňovací přípony *-ov* k OJ *Tupan* (vzniklému substantivní příponou *-an* k *tupъ* ‚tupý‘, užitému spíše v přeneseném smyslu jako ‚pomalý, hloupý, nepohotový‘ (Hosák, Šrámek, 1980, s. 620–621).

Kokot: osada mezi vesnicemi Bušovice a Litohlavy, okres Rokycany, kraj Plzeňský. V současné době osadu připomíná *Kokotský les* a *Horní a Dolní Kokotský rybník*. První doklady pocházejí z roku 1358. Podle archeologických výzkumů představoval *Kokot* jednu z největších středověkých osad na našem území. MJ je patrně odvozeno od OJ *Kokot*, příjmi hlavního usedlíka, jež má svůj původ v staročeském slově *kokot* ‚kohout‘. V průběhu 15. století došlo k zániku osady, nyní se této oblasti přezdívá *Kokotsko* (Profous, 1949, s. 282).

Pičulín: nacházel se 7 km severozápadně od Bystřice nad Perštejnem, okres Žďár nad Sázavou, kraj Vysočina. Na místě tehdejší obce se v současné době rozkládá stejnojmenný temný hustý les a kopec. První písemné doklady pocházejí z roku 1348, obec zanikla v průběhu 15. století pod názvem *Lhota Pičulín*. MJ vzniklo příponou *-in* k osobnímu jménu *Pičula*, jež vzniklo příponou *-ula* k *piča* neboli *vagina*. Staročeská osobní jména byla odvozována i od názvů tělesných částí stydkých, např. *Piček*, *Pičal* či *Prdlík* (Hosák, Šrámek, 1980, s. 244).

3. Závěrem

Vlastní jména místní přezdívková (zaniklá, existující či přejmenovaná) představují etymologicky i slovotvorně zajímavou část onymického fondu. Zájem o ně projevují nejenom lingvisté (např. David, Harvalík, Pleskalová), ale i historici či archeologové. Vedle odborné obce se však o ně zajímá i široká veřejnost: četné články, většinou popularizačního charakteru, představují „vulgární“ obce z nejrůznějších úhlů pohledů. Jak uvádí P. Eisner k vymýšlení místních názvů:

„Český člověk je v těchto věcech tvor nebezpečný, očka mu jen tak hrají, pořád je ve střehu, miluje svého bližního, ale tak nějak po svém, vezmeš lžíci vody, pak bližního svého, a pak jej v tom utopíš. Ne-li jinak, alespoň nějakým slovním a jmenným křtem. I je místopis zemí českých z hezké částky anekdotář a pozoruhodná sbírečka drbů sousedských, a zavítáte-li na český venkov, zpozorujete zejména za horkých letních dnů, jak se cibulíčky kostelíčku natřásají smíchy. Mají rozhled po kraji a pochechtávají se sousedům, jak špásově se jim říká a jak znamenitě jsme jim to napařili a zavařili“ (Eisner, 2015, s. 427–428).

Místní jména mající charakter přezdívek byla, jak jsme poznali, často ironická a pejorativní. Jejich motivace byla rozmanitá. Někdy bylo motivantem přezdívkové vlastní jméno osoby, taková MJ převládala (srov. *Hlupenov*, *Hovnov*, *Tupanov*; *Mrdice*, *Prudice*, *Pyzdratice*, *Trpíčovce*), jindy apelativum (*Močidlany*), častá byla MJ složená (*Sviníhlavy*), ačkoli jsou v našem výběru zastoupena méně. V každém případě šlo o jazykovou hru a posměšek pro nositele přezdívek, kteří usilovali o zastření nepříjemné konotace.

Literatura

- Eisner, P. (2015): *Chrámy i tvrz. Kniha o češtině*. 2. vydání. Praha: XYZ.
- Hosák, L. – Šrámek, R. (1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha: Academia: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Pleskalová, J. (1998): *Tvoření nejstarších osobních jmen*. Brno: Masarykova univerzita.
- Profous, A. (1947): *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny I*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Profous, A. (1949): *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny II*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Profous, A. (1951): *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny III*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Profous, A. (1957): *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny IV*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Roubík, F. (1959): *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Vokatá L. (2018): *Specifika některých českých oikonym*. Nepublikovaná bakalářská práce. FF JU.

Elektronické zdroje

- David, J. (2017): Vlastní jméno místní přezdívkové. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [cit. 25. 9. 2018].
<https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO_MÍSTNÍ_PŘEZDÍVKOVÉ>
- Elektronický slovník staré češtiny* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka, 2006 [cit. 10. 9. 2018].
<<http://vokabular.ujc.cas.cz>>
- Frýda, P. (2010): Hlupenov (Neuhäusl): Stručně z historie osady Hlupenov. In: *Zaniklé obce a objekty: Verschwundene Orte und Objekts* [online] [cit. 2018-09-10].
<<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1455711>>
- Pleskalová, J. (2017): Toponymum. In: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [cit. 25. 9. 2018].
<<https://www.czechency.org/slovník/TOPONYMUM>>
- Růžková, J. – Škrabal, J. (2006): *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005: II. díl* [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 20. 8. 2018].
<<https://www.czso.cz/documents/10180/20538302/13n106cd2.pdf/ed17fd22-0421-4b48-98ec-9a86f45aec8a?version=1.0>>

Potřebná cvičebnice výslovnosti

Cvičebnice češtiny nejen pro školní výuku

Stanislav Štěpáník – Jana Vlčková-Mejvaldová, 1. vyd.,
Fraus 2018, 88 s.

Publikace autorů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, z katedry českého jazyka, je určená zejména učitelům češtiny na všech stupních škol a má sloužit jako pomůcka. Má proto dvě podoby – tištěnou verzi a internetovou interaktivní verzi. V tištěné součásti cvičebnice jsou vyloženy teoreticko-praktické základy některých fonetických jevů, pozornost je věnována ortoepické normě hlásek a nejčastějším výslovnostním odchylkám od této normy, nácviku správné výslovnosti. Tomu slouží praktická cvičení, která jsou zaměřena i na další jevy zvukové stránky projevu: pauzy, frázování; nalezneme zde rovněž poučení o správném dýchání.

Internetová verze přináší více než 200 audionahrávek, které zachycují správnou a chybnou výslovnost. Z on-line stránky lze tisknout pracovní listy, které je možné promítat na plátno nebo je použít k práci s interaktivní tabulí. Audionahrávky byly pořízeny profesionálně na Vyšší odborné škole publicistiky v Praze a texty namluvili moderátoři Českého rozhlasu.

Jak píše autoři, „cílem (...) příručky je zlepšit výslovnost žáků, ale i učitelů a zaměřit pozornost jejich uživatelů směrem ke správné výslovnosti češtiny“. (s. 6) Z tohoto pohledu jde o užitečnou příručku, která už svou pouhou existencí snad zvýší zájem učitelů o výuku mluveného projevu, neboť víme (např. z výzkumů P. Kuldanové z Pedagogické fakulty Ostravské univerzity), že zvuková stránka jazyka, jak poučení o ní, tak i praktický nácvik, je ve školách zanedbávaný.

Autoři v cvičeních – podle jejich slov – předkládají „neutrální“ texty, což znamená vyloučení známého hlasu, nahrávky gramaticky neutrálních (spisovných) projevů a soustředí se pouze „na problémy na rovině zvukové“, v jednotlivých cvičeních na vybrané jevy. To sice možná lépe demonstruje určitý jev, resp. na něj upozorňuje, ovšem na druhé straně to s sebou přináší jistou zkreslenost komplexně pojatého mluvního projevu a umělost namluvených textů. Je tedy škoda, že i vzhledem k mnoha jiným okolnostem nelze ve větší míře použít autentické texty, jež by ukazovaly mluvený projev v celistvosti jeho realizace a umožnily by také ukázat případné souvislosti nesprávné zvukové realizace některých jevů.

Přesto lze konstatovat, že cvičebnice má svůj význam, zejména pro školní praxi, neboť učitelům usnadní orientaci ve zvukových jevech a poskytne oporu pro práci s žáky a studenty, pro něž je výuka zvukové stánky jazyka v současné době nutná. Cvičebnicí vznikl text zaměřený zejména na budoucí učitele, pro něž samotné je jejich správná výslovnost důležitá, učitele a žáky. Učebnice však může posloužit i cizincům učícím se česky, lektorům a účastníkům rétorických kurzů, ale i studentům některých vysokoškolských oborů, zvláště vhodná je – s ohledem na svoji didaktickou složku – pro ty, kteří směřují k učitelskému povolání.

*Soňa Schneiderová
Ústav bohemistiky a knihovnictví
Slezská univerzita v Opavě
sona.schneiderova@fpf.slu.cz*

Vzpomínka na profesora Stanislava Žažu

Dne 5. srpna 2018 ve věku 89 let opustil řady českých rusistů a slavistů emeritní profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, někdejší vedoucí její katedry ruského jazyka a dlouholetý její proděkan pro denní studium PhDr. Stanislav Žaža, CSc.

Celý jeho život byl spjat s rodným Brnem: zde se 14. dubna 1929 narodil, v roce 1948 na místním reálném gymnáziu maturoval a poté se zapsal na studium ruštiny a klasické filologie na brněnské filozofické fakultě. Studium úspěšně ukončil v roce 1953, ale už během studia od roku 1951 působil na fakultě jako asistent na katedře rusistiky. V roce 1966 už jako odborný asistent získal titul doktora filozofie a v témž roce také vědeckou hodnost kandidáta filologických věd, v roce 1979 se habilitoval pro obor ruský jazyk a v následujícím roce byl jmenován docentem. V roce 1989 byl jmenován profesorem.

Zesnulý byl vědecky činný v oblasti současného ruského jazyka – především skladby, dále také tvarosloví, slovní zásoby, pravopisu a interpunkce. Jeho publikační činnost čítá téměř tři stovky bibliografických položek. Spolu s R. Mrázkem a J. Bauerem se stal spoluautorem první poválečné srovnávací skladby ruštiny, která vyšla v roce 1960 jako druhý díl *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* (2. vyd. 1966, 3. vyd. 1979). Ve svých dílčích studiích vycházel ze zkoumání syntaktické stavby ruštiny v porovnání s češtinou. Tematicky s tím souvisí i výzkum vztahu syntaktické a sémantické stavby věty a souvětí k interpunkci. Těmto otázkám věnoval vedle časopiseckých statí publikaci *Ruská interpunkce* (1958) a také svou kandidátskou dizertaci *Problematika interpunkce v souvislosti se syntaktickou a významovou stavbou věty a souvětí v ruštině* (1965). Dalším předmětem zájmu zesnulého byla oblast větné modality, především jistotní, jejíž různé stránky se staly obsahem několika statí v odborných časopisech a sbornících. Jeho habilitační spis nesl název *Sémantická a syntaktická stránka konstrukcí se slovesem быть // býti v ruštině a češtině*.

Od roku 1968 se zúčastnil S. Žaža postupně sedmi slavistických sjezdů (Praha 1968, Varšava 1973, Zagreb 1979, Kyjev 1983, Sofia 1978, Bratislava 1993). Aktivně se též zapojil do práce *Mezinárodní asociace rusistů* (MAPRJAL): v letech 1973–1994 vystoupil na pěti kongresech pořádaných touto asociací (Varna 1973, Berlín 1979, Praha 1982, Budapešť 1986, Řezno 1994). Pravidelně vystupoval na nejružnějších vědeckých konferencích a sympoziích a byl jedním ze spoluorganizátorů a aktivním účastníkem čtyř syntaktických sympozií s mezinárodní účastí, která se konala na brněnské filozofické fakultě v letech

1961–1976; přednesené referáty jsou uloženy v pěti svazcích sborníku *Otázky slovanské syntaxe* (1961–1976).

Charakteristickým znakem Žažovy činnosti vždy byla snaha o sepětí výsledků vědecké činnosti a jejich uplatněním v praxi. Výsledkem tohoto snažení se mj. stala rusky psaná kolektivní vysokoškolská učebnice *Орфография, пунктуация и книжно-письменная речь русского языка* (1979) a její stručnější verze *Příručka ruského pravopisu* (1989, 1989²) a dále spoluúčast na sepsání vysokoškolské učebnice *Русский синтаксис в сопоставлении с чешским* (1983). Tři vydání se dočkala studijní příručka vydaná v podobě skript *Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa I. Třídění sloves* (1968, 1978², 1988³). Na ni navázala později vydaná druhá část *Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa II. Přízvuk slovesných tvarů* (1991). Pro vysokoškolskou výuku ruštiny v českém prostředí je velmi přínosná publikace *Základy ruštiny pro filology – v porovnání s češtinou* (1992) a její přepracovaná verze *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu* (1999), poskytující českému studentovi ruské filologie hlubší poznatky o ruštině, o její mluvnické stavbě a slovní zásobě. Jinými slovy – je zde v přehledné, zhuštěné a přitom nezjednodušené podobě shrnuto vše podstatné, co by měl absolvent rusistiky v českém prostředí o studovaném jazyce vědět.

Nelze opomenout Žažovu činnost organizační a redakční: dlouhá léta byl členem redakční rady jazykovědné řady *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity* (několik roků byl jejím výkonným redaktorem), redakční rady časopisu *Československá rusistika, Rossica, Opera Slavica a Lingvistyční studiji* (periodikum vydávané Národní univerzitou v Doněcku), členem výboru brněnské pobočky *Jazykovědného sdružení ČSAV* (později ČR) – v letech 1993–1996 zastával funkci předsedy. Byl také členem nejrůznějších odborných komisí a výborů, mj. české komise pro obhajoby kandidátských dizertací, a po reorganizaci vědecké přípravy na počátku 90. let se stal na FF MU předsedou oborové rady pro doktorské studium na oboru ruský jazyk. V této funkci pracoval až do roku 2005.

I po odchodu do důchodu v roce 1994 nadále vyvíjel aktivitu. Až do roku 2009 externě vedl přednášky a semináře z ruské skladby a ze základů řečtiny a latiny pro slavisty, do roku 2012 předsedal u státních závěrečných zkoušek a zasedal v oborové komisi pro doktorské studium na oboru ruský jazyk na FF MU a v oborové radě pro doktorské studium na oboru ruský jazyk na FF UP v Olomouci. Donedávna ochotně vypracovával oponentské posudky na diplomové, dizertační a habilitační práce oboru.

V období zaslouženého odpočinku nadále vyvíjel aktivitu vědeckou a publikační. Nutno především připomenout jeho autorskou a redakční práci na dvoudílném vysokoškolském učebním textu *Morfologie ruštiny I* (1996), *Morfologie ruštiny II* (1997), jehož spoluautory jsou P. Adamec, V. Hrabě, J. Jiráček, a I. G. Miloslavskij z Moskevské státní univerzity, a na skriptu *Синтаксис русского языка в сопоставлении с чешским* (2005; spoluautorka

H. Flídrová z FF UP v Olomouci). Jako klasický filolog sestavil pro posluchače učební text *Latina pro studenty východoslovanských jazyků* (2000) a knižní publikaci nazvanou *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků* (2010), v níž popisuje řecko-latinské základy mluvnice a terminologie a současně v ní rozebírá širší pojetí vztahů antických a slovanských jazyků. O šíři a univerzálnosti lingvistického záběru zesnulého svědčí také jeho autorský podíl na sestavení *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002).

V roce 2007 se S. Žaža zapojil do řešení výzkumného záměru MŠMT ČR v rámci *Střediska pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních*, které bylo ustaveno při Ústavu klasických studií na FF MU. V letech 2008–2012 v rámci řešení tohoto výzkumného záměru publikoval 17 statí, v nichž se mj. zabýval funkčním srovnáváním nepřímých pádů a některých slovesných tvarů ve staré ruštině v porovnání se situací v latině a řečtině.

Z řady ocenění a uznání, kterých se prof. Žažovi dostalo za jeho aktivní činnost, připomeňme alespoň udělení stříbrné pamětní medaile Univerzity J. Ev. Purkyně (1975) a zlaté medaile Masarykovy univerzity za jeho celoživotní působení na vysoké škole u příležitosti jeho 75. narozenin (2004).

Celoživotní odborná a pedagogická činnost zesnulého odrážely základní rysy jeho osobnosti: vyznačovaly se poctivostí, důkladností, korektností a sympatickou neokázalostí. Ve vzpomínkách zůstane jako náš přední odborník v oblasti jazykovědné rusistiky a slavistiky, svědomitý pracovník a kultivovaný člověk.

Aleš Brandner
Ústav slavistiky Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity
brandner@phil.muni.cz

Ohlédnutí za konferencí *Spisovná čeština* a jazyková kultura 2018

Teorii jazykové kultury můžeme považovat za „rodinné stříbro“ české lingvistiky, a proto je chvályhodné, že se v letošním roce, tak bohatém na významná společenská „osmičková“ výročí, nezapomnělo ani na ni, a to uspořádáním mezinárodní konference. Toto vědecké setkání věnované spisovné češtině a jazykové kultuře, které ve dnech 18. a 19. října hostila Filozofická fakulta UP v Olomouci, navázalo na dvě předchozí stejnojmenné konferenční akce z let

1968 a 1993 a podobně jako ony se přihlásilo k rozvíjení odkazu proslulého sborníku Pražského lingvistického kroužku z roku 1932.

Letošní pořadatelé – Univerzita Palackého v Olomouci, Ústav pro jazyk český AV ČR a Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze – připravili důstojné zázemí v prostorách katedry bohemistiky FF UP jak pro jednání, tak pro společenský večer. Vystupující reprezentovali převážně filozofické a pedagogické fakulty českých a moravských univerzit (konkrétně pražskou UK, olomouckou UP, ostravskou OU, královéhradeckou UHK a plzeňskou ZČU) a také pražské a brněnské pracoviště Ústavu pro jazyk český AV ČR. Program obohatili i zástupci zahraničních institucí – Varšavské univerzity, Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislavě a FF Univerzity Komenského v Bratislavě.

Publikum tvořené účastníky konference i vyučujícími a studenty UP vyslechlo během dvou jednacích dnů celkem 32 referátů zpracovávajících různorodé náměty: zazněly jednak obecně teoretické příspěvky týkající se koncepce jazykové kultury nebo pojetí spisovnosti a kodifikace, jednak texty přinášející poznatky z různých oblastí praktického užívání jazyka, zejm. ze zvukových, tištěných a elektronických médií, z prostředí školního, divadelního, rodinného i jinojazyčného; referáty se zabývaly aspekty lingvistickými i didaktickými a refletovaly zájem o všechny jazykové roviny.

Obdobně jako se rodinné stříbro musí cítit, aby si udrželo svůj lesk, musíme pečovat o jazykovou kulturu spisovných (standardních) jazyků – tak bychom mohli formulovat společné pozadí většiny konferenčních příspěvků. Zřetelně viditelné bylo hned v úvodním bloku přednášek: zahájil jej jeden z nemnoha přítomných pamětníků předchozí konference z r. 1993 **O. Uličný**, jenž mapoval vývoj a vnímání češtiny za poslední čtvrtstoletí, následován **A. Markowským**, který posluchače přenesl k reáliím polské jazykové kultury a mj. též k úvahám o dvou typech normy, a **M. Proškem**, prezentujícím pohled Ústavu pro jazyk český na problematiku normy a kodifikace a potřebu zjišťování postojů lidí k jazyku. Z dalších přednášejících se tématu jazykové kultury konkrétněji dotkli **M. Hirschová**, která poukázala na souvislost metapragmatických jevů a konceptu kultury vyjadřování, **R. Adam** obrazem jazykové kultury v očích studentů bohemistiky FF UK nebo **H. Mžourková** představením laických pravidel, s nimiž se setkávají pracovníci jazykové poradny ÚJČ, a možností jejich lingvistického využití. Spisovnými a nespisovnými prvky v řeči na divadelním jevišti, která významně ovlivňuje jazykovou kulturu, se zabývala **Z. Palková**. S pohyby ve slovenském jazyce a s určitými módními trendy v současné slovenštině, které jsou výzvou i pro oblast jazykové kultury, přítomné seznámila **M. Šimková**.

Při snaze o stručné přiblížení také dalších příspěvků je podle jejich hlavního zaměření zařadíme do některého z následujících tematických okruhů.

Značnému zájmu badatelů se těší oblast lexikologická a lexikografická, což bylo patrné i z referátů **J. Hoffmannové**, jež se věnovala slangismům a profe-

sionalismům ve vybraných profesních prostředích, **M. Liškové**, seznamující posluchače s neologismy z oblasti módy, nebo **M. Ireinové**, která hovořila o zpracování nářeční slovní zásoby v celonárodním slovníku. **F. Martínek** uvažoval o využití pojmů I. Němce týkajících se hranic periferie spisovné slovní zásoby v aktuální lexikografické praxi a **P. Mareš** poukázal na užívání nářečních prvků ve vybraných dílech české literatury posledního desetiletí.

O češtině v médiích bylo pojednáno z nejrůznějších pohledů: např. **O. Bláha** nastínil a pokusil se zdůvodnit změny ve frekvenci užívání některých publicistických výrazů, **L. Jílková** se zabývala jazykem rozhlasových dopravních zpravodajů (řidičů) a začleňováním jejich promluv do dopravního zpravodajství několika stanic, sféry internetové komunikace se týkal příspěvek **H. Chýlové**, věnovaný jazyku současných vlogerů a youtuberů, zatímco o jazyku jako předmětu diskusí na internetových stránkách a jako indexu autora pohovořila **K. Mrázková**. **L. Zábranský** představil jazykový obraz smrti prezidenta Emila Háchy ve vybraných dobových českých periodikách, **T. Klabíková Rábová** upozornila na problematiku spisovnosti a nespisovnosti v psaných i mluvených textech marketingové komunikace.

Zvukové stránce češtiny, přestože obvykle nestojí v centru zájmu lingvistů, bylo na této konferenci zasvěceno hned několik příspěvků, které se týkaly její teoretické báze, praktické realizace i didaktických souvislostí; jejich autory byli **J. Vlčková-Mejvaldová**, **S. Štěpáník**, **P. Pořízka**, **M. Kopečková**, **J. Veroňková** a **P. Kuldanová**.

K morfologickému plánu jazyka se vztahoval referát **K. Jiráska**, sledující dynamiku pronikání adjektivních tvarů v dějovém pasivu na úkor krátkých tvarů participia, a také vystoupení **P. Sojky**, jenž představil výsledky dílčího výzkumu tvaroslovné kompetence u žáků staršího školního věku. Syntaktickou problematiku zpracovala **Z. Vychodilová**, která pojednala o syntaktické elipse v české lingvistické tradici od konce 19. stol. po dnešek, a také **J. Zeman** ve svém referátu o syntaxi mluvené češtiny. **M. Šmejkalová** se na základě analýzy školních materiálů pro výuku českého jazyka snažila odpovědět na otázku, nakolik je výuka češtiny zatěžována historickými relikty jazykovými nebo didaktickými. Charakteristické rysy řeči orientované na dítě pak představila **K. Sekerová**.

Rovněž kontakty s jinými jazyky byly předmětem pozornosti několika přednášejících. Češtinu příslušníků české menšiny v Chorvatsku přiblížila **H. Stranjik**, **K. Muziková** hovořila o česko-slovenských jazykových kontaktech v meziválečném období a jejich odrazu v jazykové praxi (v podobě užívání bohemismů ve slovenštině) a **L. Stěpanova** o proměnách v internacionálním jádru české a ruské frazeologie.

Závěrem můžeme poznamenat, že oficiální diskusní vystoupení i rozhovory v kuloárech umožnily všem zúčastněným užitečnou osobní výměnu odborných názorů, která je pro třibení a rozvíjení vědecké práce více než potřebná. Organizátorům proto vyslovujeme díky za uspořádání tohoto setkání i za edici

chystaného konferenčního sborníku, který by měl být dokladem skutečnosti, že teoretický zájem o jazykovou kulturu – na rozdíl od její praktické realizace – zatím zcela neupadá.

Pavčina Kuldanová
katedra českého jazyka a literatury s didaktikou
Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
pavlina.kuldanova@osu.cz

Život se slovníky (k životnímu jubileu Vladimíra Mejstříka)¹

17. listopadu roku 2018 oslavil dlouholetý pracovník Ústavu pro jazyk český, náš milý kolega z lexikografického oddělení Vladimír Mejstřík 80. narozeniny.

Promovaný pedagog Vladimír Mejstřík se narodil v Třeběchovicích pod Orebem ve východních Čechách. Po studiu oboru český jazyk a dějepis na Vysoké škole pedagogické v Praze nastoupil v roce 1960 jako učitel na Střední školu pro slabozraké v Praze 1. Brzy nato však spojil svůj profesní život s Ústavem pro jazyk český. Po dvouletém studijním pobytu se stal řádným pracovníkem lexikografického oddělení a členem autorského kolektivu *Slovníku spisovného jazyka českého*. V tomto týmu získal mimořádné kolegy i osobní přátele. Patřili k nim zejména Vlasta Červená, Josef Filipec, Františka Havlová, Miloslav Churavý, Libuše Kroupová, Jaroslav Machač, Eva Pokorná, Běla Poštolková, Zdeňka Sochová, Naďa Svozilová a další. Vladimír Mejstřík se při slovníkových pracích podílel jak na základním zpracování jednotlivých hesel, tak na redakčních úpravách a jazykových korekturách slovníkového textu. O obsahu jednotlivých sešitů informoval v pravidelně publikovaných souhrnných článcích v časopise Naše řeč. Tohoto úkolu se zhostil pro více než dvacet sešitů slovníku (od 20. do 40. sešitu, v letech 1963 až 1971). *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971) byl v roce 1972 oceněn Cenou ČSAV.

S praktickou prací na slovnících byla úzce spojena i jubilantova činnost lexikografickoteoretická. K důležitým studiím, k nimž se lexikografové opakovaně vracejí, patří zejména stať *K otázce tzv. centrálního významu při synchronním lexikografickém popisu významové struktury polysémních slov* (*Slovo a slovesnost*, 30, 1969, s. 293–308, společně s L. Kroupovou), kolektivní příspěvek *K výkladovým postupům v jednojazyčné lexikografii* (*Slovo a slovesnost*, 36, 1975, s. 84–91)² a samostatně publikovaná studie *K možnostem využití nauky*

¹ S využitím textu Z. Tiché a A. Rangelové: Slovník – práce, která může trvat celý život (*Jazykovědné aktuality*, 35, 1998, s. 58–60).

² Tento text byl publikován pod autorstvím „lexikografický kolektiv ÚJČ“ – podle vzpomínek pamětníků kvůli zaštitění spoluautorů článku, kteří byli v období normalizace politicky nepřijatelní.

o tvoření slov při zpracovávání jednojazyčného výkladového slovníku (Slovo a slovesnost, 32, 1971, s. 318–325).

Dalším těžištěm dlouhodobého vědeckého zájmu Vladimíra Mejstříka bylo tvoření slov. Tématu slovotvorby se věnoval od šedesátých let 20. století, rozvíjel ho po celou svou tvůrčí dráhu a zabýval se také aplikací teorie tvoření slov ve výkladové lexikografii (viz výše). Zaměřoval se zejména na problematiku skládání slov. Obsáhlou strukturní klasifikaci a charakteristiku hybridních složenin představil v článku *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost (Naše řeč, 48, 1965, s. 1–15)*. Slovotvornému způsobu kompozice se dále věnoval při práci na 1. dílu *Mluvnice češtiny* (1986), která je stále vyhledávaným teoretickým dílem. Zpracoval zde části *Tvoření slov skládáním* a *Odvozování sloves příponami a typy smíšené*. Otázkou produktivity kompozice a jejího dominantního postavení v obohacování slovní zásoby současné češtiny a možnostmi lexikografické prezentace kompozit se zabýval i v závěrečné, neologické etapě svého působení v ÚJČ, např. ve stati *K zpracování nových kompozit ve výkladovém slovníku (Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících, 2000, s. 28–34)*.

Celý profesní život Vladimíra Mejstříka byl však spojen především s tvorbou slovníků. Po skončení prací na *Slovníku spisovného jazyka českého* se ve druhé polovině 60. let zapojil do přípravy jednosvazkového *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978) pod vedením Josefa Filipce, a to jako sekretář redakce a člen autorského kolektivu. Jako člen redakce slovníku byl dále pověřen zpracováním slovotvorného členění slov v heslových statích a vypracováním přílohy *Slovotvorný přehled*. Toto základní dílo české jednojazyčné výkladové lexikografie 20. století bylo oceněno jazykovědným kolegiem ČSAV.

Poté se práce lexikografického oddělení zaměřila na slovník speciální – frazeologický. Na *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* se Vladimír Mejstřík podílel jednak jako člen autorského kolektivu prvního a druhého dílu (*Přirovnání*, 1983; *Výrazy neslovesné*, 1988), jednak jako redaktor druhého dílu. Slovník obdržel v roce 1989 Cenu ČSAV.

Po politických změnách roku 1989 mohly v Ústavu pro jazyk český konečně začít intenzivní práce na druhém vydání *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, který podle vzpomínek Josefa Filipce³ nemohl dříve z politických důvodů vyjít ani v dotisku, ani v novém vydání. V září 1990 byl Vladimír Mejstřík jmenován jedním z hlavních redaktorů druhého vydání slovníku (1994). Toto vydání obsahovalo vzhledem k poměrně velkému časovému odstupu od vydání prvního značné množství oprav a doplňků. Řada dalších úprav byla provedena také ve třetím vydání (2003).

V roce 1995 byl publikován další slovník z dílny lexikografického oddělení ÚJČ, a to *Akademický slovník cizích slov*, na němž se Vladimír Mejstřík podílel

³ Filipce, J.: K druhému vydání Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost. *Naše řeč*, 78, 1995, s. 9–17.

jako spoluautor, člen redakce a společně s M. Churavým se ujal i revize grafické úpravy. Žádaný slovník cizích slov vyšel v dalším, revidovaném vydání v roce 2005 pod názvem *Nový akademický slovník cizích slov*. Oba slovníky získaly ocenění v soutěži Slovník roku, pořádané Jednotou tlumočnicků a překladatelů.

V přelomových 90. letech 20. století, souběžně s přípravami slovníku cizích slov a dokončováním jednosvazkového výkladového slovníku, byly práce lexikografického oddělení (pod vedením Olgy Martincové) soustředěny na neologický výzkum. Hlavními výstupy byly speciální slovníky *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004). Vladimír Mejstřík, tehdy už nestor oddělení, byl členem autorského týmu i užší redakce slovníků a účastnil se rovněž tvorby jejich koncepce (Martinčová, O. a kol.: *Manuál Slovníku neologizmů*. Interní tisk ÚJČ AV ČR, 1996).

Závěrem popisu jubilantovy objemné lexikografické práce připomeňme jeho stále platná a zkušenostmi prověřená moudrá slova týkající se „předpoklad[ů] vzniku dobrého slovníku“, a to „... že bez podílu jednotlivých specialistů by se ani ve slovníkářství nemohly uplatnit všechny výhody týmové práce a že je třeba, aby mezi spolupracovníky v kolektivu trvaly dobré přátelské vztahy, vzájemná tolerance, porozumění pro názory druhého, ale i respektování úsudku většiny.“⁴

Naše laudatio bychom rády uzavřely připomenutím, že Vladimír Mejstřík byl pro novou generaci, která nastupovala do lexikografického oddělení v 90. letech 20. století, uznávaným odborníkem, skvělým učitelem a rádcem. S velkou vděčností, radostí i úsměvem si připomínáme období, kdy jsme mohly pracovat společně s ním, poučit se z jeho zkušeností a vyslechnout vyprávění o historii lexikografické práce v ÚJČ a vzpomínky na jeho kolegy – lexikografy i další spolupracovníky. Našeho milého spolupracovníka Vladimíra Mejstříka si vážíme nejen pro odbornou erudici, vždy ochotně sdílenou, ale zejména pro jeho mimořádnou skromnost, laskavost a vstřícnost. Přejeme mu ze srdce pevné zdraví, veselou mysl a domácí pohodu.

Zdeňka Opavská, Pavla Kochová
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
opavska@ujc.cas.cz, kochova@ujc.cas.cz

⁴ Mejstřík, V.: K jubileím českých lexikografů. *Naše řeč*, 71, 1988, s. 210–214.

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přinášejí vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Soně Schneiderové, výkonné redaktorce Jazykovědných aktualit (sona.schneiderova@pedf.cuni.cz). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečísľujte odstavce.
3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.
6. V oddílech Kronika a Recenze se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).
7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:
Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54, s. 241–253.
Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.
Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.